XV.03310.—

DE ZONDAGSSCHOOL.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HARE GESCHIEDENIS, WEZEN EN RESULTATEN.

DOOR

REV. HENRY E. DOSKER.

MET EEN INLEIDEND WOORD

VAN

DR. H. BAVINCK.

KAMPEN. — J. H. BOS. — 1892.

3 Cu 45.

DE ZONDAGSSCHOOL.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HARE GESCHIEDENIS, WEZEN EN RESULTATEN.

DOOR

REV. HENRY E. DOSKER.

MET EEN INLEIDEND WOORD

VAN

DR. H. BAVINCK.

KAMPEN. — J. H. BOS. — 1892

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

UNIV. LIB.
BIBLIOTH.
REF.

VOORWOORD.

Dit onderwerp werd oorspronkelijk door mij behandeld, als referaat, op een Zondagsschool-Conventie, gehouden te Zeeland, Mich. 22 Oct. 1891. Op verzoek der vergadering, verschijnt het thans, in breeder uitgewerkten vorm, ten bate van hen, die iets meer willen weten van de Zondagsschool, als eene instelling. Moge de lezing tot nadenken stemmen en een vrucht afwerpen voor dit werk, dat God zoo grootelijks heeft willen zegenen. De Schrijver maakt geen aanspraken op afdoend werk. Hij besteedde eenigen tijd aan dit onderzoek en geeft de resultaten zijner studie aan het Nederlandsch lezend publiek, met de hoop dat de kennis en waardeering der Zondagsschool er eenigermate door mogen toenemen.

Holland, Mich. Maart 1892. H. E. D.

Mijn vriend, HENRY E. DOSKER, predikant bij de Gereformeerde Kerk te Holland, Michigan (Noord-Amerika) hield op de Zondagsschool-vergadering te Zeeland, Michigan, ten vorigen jare een referaat over geschiedenis, wezen en vruchten der Zondagsschool. Op verzoek der vergadering besloot hij dit referaat in het licht te geven en onder de oogen te brengen van het Hollandsch lezend publiek, zoowel hier als in Amerika. En hij richtte tot mij het verzoek, om deze verhandeling met een kort woord bij het publiek in te leiden.

Gaarne voldoe ik hieraan. Wel is dit referaat vooral met het oog op Engelsche toestanden geschreven en voor Amerikaansche lezers bestemd. Maar ook de vrienden der Zondagsschool in Nederland kunnen uit dit referaat hunne kennis van den oorsprong en het wezen, de uitbreiding en den zegen dezer instelling ongetwijfeld aanvullen en vermeerderen. De geachte Schrijver wijst allereerst aan, hoe de Zondagsschool naar haar idee wortelt in het verbond der genade, dat niet alleen volwassenen maar ook kinderen omvat, en daarom tot onderwijs en opvoeding van het zaad der gemeente in de vreeze des Heeren verplicht. Hij beschrijft ons vervolgens, hoe de Zondagsschool in haar tegenwoordigen vorm is ontstaan en eene buitengewone verbreiding heeft gevonden in schier alle Christenlanden. En hij gewaagt eindelijk nog van de uitnemende vruchten, welke de Zondagsschool in velerlei opzicht heeft afgeworpen.

Nu ontbreekt het in ons vaderland niet aan litteratuur over

de Zondagsschool. Zoo kunnen bijv. voor de geschiedenis der Zondagsschool met vrucht worden geraadpleegd: Het Zondagsschool-eeuwfeest in 1880, naar het Engelsch door C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA; en: Het vijftigjarig bestaan der Nederlandsche Zondagsschool, door T. M. LOOMAN; beide te Amsterdam bij HÖVEKER & ZOON uitgegeven door de Nederlandsche Zondagsschoolvereeniging. Over aard en inrichting der Zondagsschool zijn o. a. nuttige wenken te vinden in: De Zondagsschool, door L. F. F. GAUTHEY, uit het Fransch vertaald onder toezicht van en met eene voorrede ingeleid door D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, en in: De Zondagsschool, wenken voor hen, die op de Zondagsschool met vrucht onder kinderen werkzaam willen zijn door C. M. DEKKER. En bovenal hebben de Nederlandsche Zondagsschoolvereeniging, met haar orgaan: De Christelijke Familiekring, onder redactie van T. M. LOOMAN, en de Gereformeerde Zondagsschoolvereeniging „Jachin" zich jegens de Nederlandsche Zondagsschool zeer verdienstelijk gemaakt. Maar dit alles maakt een beknopt overzicht van den arbeid der Zondagsschool, gelijk dit referaat ons biedt, niet overbodig. En de Nederlandsche litteratuur over de Zondagsschool is toch ook niet zóó uitgebreid, dat dit opstel niet eene bescheidene plaats daarnaast zou kunnen of mogen innemen.

Daar komt nog bij, dat de Zondagsschool in ons vaderland nog lang niet die algemeene belangstelling geniet, welke zij verdient, en vooral onder de Engelsch sprekende volken ook feitelijk bezit. Van verschillende zijden is zij nog aan miskenning en afkeuring blootgesteld. Nog pas werd zij in een voornaam tijdschrift (Tijdspiegel, April 1892) aan eene ernstige kritiek onderworpen. Het moet ook toegestemd worden, dat vele bedenkingen, tegen haar ingebracht, niet van allen

grond zijn ontbloot. De Zondagsschool is, evenals ook de Jongelingsvereeniging, nog niet genoegzaam ingelijfd in het leven der gemeente. De plaats, welke zij innemen moet, is niet behoorlijk aangewezen en bepaald. De verhouding, waarin zij staat tot huisgezin en school, tot Kerk en catechisatie, tot predikant en onderwijzer, is onvoldoende geregeld. Dikwerf is er in de Zondagsschool nog te veel overgelaten aan individueel goedvinden en toevallige omstandigheden.

Maar desniettemin — en dit referaat kan het ons opnieuw leeren — is de Zondagsschool tot een rijken en onwaardeerbaren zegen geweest. Zij heeft de kennis der H. Schrift in wijde kringen verbreid. Zij heeft kinderen en door hen geheele huisgezinnen voor de Kerk herwonnen of tot haar teruggebracht. Zij heeft het familieleven menigmaal gereinigd en hersteld. Zij heeft de heiliging van den Rustdag bevorderd. Zij heeft bij velen de belangstelling opgewekt in de dingen van Gods Koninkrijk. Zij heeft het woord van den Heiland bevestigd: „laat de kinderkens tot Mij komen, want derzulken is het Koninkrijk."

Moge daarom ook dit geschrift er toe bijdragen, om de belangstelling in de Zondagsschool te vermeerderen, en om haar in het midden der gemeente die plaats te verzekeren, waarop zij rechtmatige aanspraak heeft.

Kampen, Mei 1892. H. BAVINCK.

INLEIDING.

De bronnen voor de bestudeering van de geschiedenis der Zondagsschool zijn velerlei en vermenigvuldigen zich bestendig, en toch liggen zij veelal buiten het bereik van den historievorscher.

Haar literatuur is zeer verspreid en steeds afwisselend. De beste bronnen, de rijkste bijdragen tot de kennis van de historie der Zondagsschool, vindt men in allerlei plaatsen; in dat deel der Christelijke pers, dat zich uitsluitend met haar bezighoudt; in de vaak uitmuntende mededeelingen en beoordeelingen van mannen van het vak; in weekbladen en maandbladen; in Encyclopaedieën en voorlezingen en statistieke opgaven, geleverd op nationale en wereld-conferenties. Maar het is vaak moeilijk en ondoenlijk om op die dingen de hand te leggen.

Als Hollanders zijn wij hier bijzonder arm; waarschijnlijk omdat ons volk door zijne eigenaardige Kerkgeschiedenis, door zijn taal conservatisme, door zijn vasthouden aan verledene praktijken, door zijne angstvallige vrees voor het nieuwe en onbekende tot op dezen dag toe, nog niet zoo diep indrong in de ontwikkelingsgeschiedenis der Zondagsschool, als wel andere volken.

Tot den tegenwoordigen tijd toe toch vertoont de Nederlandsche Zondagsschool een eigenaardige type; en de Kerk als Kerk, de gemeente van Christus als zoodanig, staat niet in dat levensverband met de School, dat haar geschiedenis onder de Anglo-Saksische volken kenmerkt.

Het kan gerust gezegd worden dat de Zondagsschool eene

vrucht is, die het weligst groeide en het snelst zich ontwikkelde in den bodem van het Engelsche leven; zooals zich dat in Brittanje, in Amerika en Australië openbaart.

En zoo volgde, als van zelf, dat de Engelsche literatuur rijker werd voor de geschiedenis der Zondagsschool, dan elke andere ter wereld. In de verzameling mijner stof ben ik dan ook vooral dank schuldig aan een man, wiens geestdrift voor de Zondagsschool hem leidde tot de toewijding van alle krachten en vermogens der ziel aan dit deel van het werk des Heeren.

Hij trok de beste talenten van de algemeene Christelijke Kerk binnen den kring zijner bezieling.

Zijn Zondagsschoolblad „The Sabbath-school Times," gedrukt in Philadelphia, verkreeg een roem, door de degelijkheid van de bewerking der wekelijksche lessen; waardoor de grootste mannen van Engeland en Europa het zich eene eere achtten tot zijne medewerkers gerekend te worden.

Als een bewijs van den naam, dien Dr. H. Clay Trumbull zich verwierf, en tevens van den nationalen eerbied, dien de zaak zelf afdwong, mag gelden dat de meest exclusieve Universiteit van Amerika „Yale" hem uitnoodigde om eenige publieke lezingen te houden over de Zondagsschool.

En zóó wel werd die taak volbracht, en zóó ernstig werd zij opgevat, dat deze „Yale Lectures" van Dr. Trumbull eene onmisbare bron zijn voor ieder, die meer opzettelijk van de Zondagsschool, hare historie, haar ideaal, hare eischen en vruchten, eene studie wenscht te maken.

Zeer belangrijke bouwstof wordt mede verstrekt door Dr. Edwin W. Rice, redacteur van de „Sabbath-school Union", in zijn belangrijk artikel over deze zaak in de „Schaff-Herzog-Encyclopaedie."

I.

De Zondagsschool is zoo oud als de Kerk.

Men vergist zich indien men waant dat de Zondagsschool, in haar doel en streven, een vrucht zou zijn van de beschaving der 19e eeuw.

De idee van geregeld onderwijs in de waarheid Gods, door bekwame onderwijzers, gegeven aan de kinderen der Kerk, is blijkbaar zoo oud als de gemeente Gods.

Als van zelve vloeit het verantwoordelijkheidsbesef in dezen voort uit de door God gestelde verhouding tusschen de geloovigen en hun zaad.

De grondgedachte er van ligt daarom in het huisgezin des geloofs; en wat de Kerk Gods ooit deed in dit verband, deed zij als bij overdracht, als draagster der waarheid die van geslacht tot geslacht moest worden overgeleverd. Dit werk van het onderwijs der kinderen werd daarom een karaktertrek in de geschiedenis van Gods gemeente.

Ontwijfelbare sporen van wat onze oogen zien vindt men dan ook, in elke periode der geschiedenis van Gods Kerke, van de oudste tijden af aan.

En ofschoon er gevaar kan bestaan om deze vergelijking te ver te trekken en Dr. Trumbull, die natuurlijk een enthusiast is in deze dingen, het gevaar mijns inziens niet geheel ontgaat; zoo blijft toch het feit bestaan dat de overeenkomst tusschen het Oud-Testamentisch kerkelijk leven, en vooral dat der Synagoge, en onze hedendaag-

sche praktijk in dezen, meer dan toevallig is. Werkelijk schijnt deze overeenkomst te wortelen in een gelijk besef van de verhouding, waarin de Kerk staat tegenover hare kinderen.

Ik wensch geen melding te maken van de interessante verhalen, ons door den Talmud en de Targums geleverd, omtrent de oudheid van dit of soortgelijk werk. [1])

Van Methusalah af aan, tot op den laatste der patriarchen toe, worden ons deze geloofshelden daarin voorgesteld als ijverige onderwijzers in de Thora en Mishna. Indien de door vele schrijvers als argument aangevoerde bewijsplaats, Gen. 14:14, hier eenige waarde heeft, dan bewijst zij slechts dat Abraham een trouw huisvader was. Het woord „onderwezenen" toch schijnt hier meer te meenen dan alleen „geoefenden in den wapenhandel." De grondgedachte van het woord doelt op hooger d. i. op intellectueel en geestelijk onderwijs. En dit toont ons dan hoe Abraham, de vader der geloovigen, een diep inzicht had in Gods wil, die later zoo veel duidelijker werd geopenbaard. [2])

De profeten-scholen, door Samuel opgericht en door de beide groote Israëlitische profeten Elia en Eliza ontwikkeld en tot hoogen bloei gebracht, hadden eene andere strekking dan het, (blijkens 2 Kron. 17:7—9,) welbekende maar vaak schromelijk verzuimde volksonderwijs in de wet Gods.

Zij waren niet zoo zeer godgeleerde scholen als wel „verbintenissen of vereenigingen, waarin men den geest zocht te vormen en zich bekwaam trachtte te maken om krachtdadigen invloed uit te oefenen op de tijdgenooten, door de gave des Woords en der Profetie, om eene levendige theocratische gezindheid op te wekken en den afval van den Heere, den levenden God, te verhoeden" [3]); zij dienden meer ter verdediging van de theocratie in den strijd tegen den tijdgeest des afvals, dan dat zij een instrument waren ter ontwikke-

ling van Jehova's kennis en dienst. Ik weet het, de Talmudische, en ook ten deele de Christelijke opvatting was eene andere en zag in de profetenscholen eenvoudig eene ontwikkeling van de patriarchale-godsdienstige scholen [4]); maar de historische omgeving dier scholen, haar opkomst en verdwijnen, het louter lokale van haar werk, dit alles schijnt de bovengenoemde stelling te handhaven. Dat dit werk der kweeking vroeg reeds aan de klasse der priesteren was toegewezen, schijnt te blijken uit de geschiedenis van SAMUEL en uit de nu en dan terugkeerende herleving van hun ijver in dezen, onder de theocratische hervormers van den ouden dag. De Talmudische legenden, die bijzonderen nadruk leggen op de herleving van het schriftonderwijs der jeugd onder deze hervormers, en die HISKIA zelfs zijne eigene zonen naar de scholen laten brengen, hebben zeker een historischen grondslag.

De godsdienst-school, als eene instelling, moet reeds bekend geweest zijn vóór de Babylonische ballingschap. Althans, na den terugkeer, is er een bijna onmiddellijk hervatten van deze taak, door Priester en Leviet. Nehemia vermeldt uitdrukkelijk dat Ezra, geholpen door de Levieten, het volk, klein en groot, mannen en vrouwen, de Wet deed verstaan: „Zij lazen in het boek, in de Wet Gods duidelijk; en den zin verklarende, zoo maakten zij dat men het verstond in het lezen." [5])

Dit nu was in volkomene overeenstemming met het mandaat, hem verstrekt door koning ARTHASASTHA, om rechters aan te stellen, die de Wet Gods wisten en „die ze niet weet, zult gijlieden die bekend maken." [6])

Met Ezra echter nam ook die nieuwe richting in het Jodendom een aanvang, welke onder den naam van Judaïsme bekend staat. Hij was waarschijnlijk ook de stichter van eene inrichting, wier beginsel wel reeds gelegd was in het verleden, en die de Wet Gods tot regel had, maar die in hare geschiedenis toch algemeen hem erkent al haar grondvester.

Ik bedoel de Joodsche Synagoge.

Sporen althans van wat met de latere Synagoge zeer nauw overeenkomt, vinden wij in de latere profeten-kringen, als b. v. Jes. 8:16: „Bind de getuigenis toe; verzegel de Wet onder mijne leerlingen."

Die inrichting had den grootst mogelijken invloed op het later Jodendom en was een machtige factor in de wordingsgeschiedenis der Christelijke Kerk.

Het diepe besef van verantwoordelijkheid voor God, met het oog op het zaad der Kerk, werd in deze stichting krachtig vastgehouden.

Uit haar kwamen de lichten voort, die schenen aan den donkeren hemel van die periode van Israël, welke het dagen van Bethlehem's zon voorafging. [7])

Zeker is het dat in deze Joodsche Synagoge niet mindere nadruk gelegd wordt op geregeld Schriftonderwijs, dan wij dit doen.

En verder is het opvallend dat de parallel van deze Synagoge voor ons niet ligt in de school, als eene maatschappelijke inrichting, maar wel degelijk in de Bijbel- of Zondagsschool.

Want ook, al geven wij gaarne toe dat de opvoeding der Joodsche kinderen uitsluitend bestond in dit onderwijs in de Wet Gods, zoo staat het toch even zeer vast dat het uitgangspunt hier niet was: de Staat of de burger, maar wel degelijk Jehova, als het Hoofd zijner Kerk, als Israëls God en Koning; en al het andere alleen in zoover als het van zelf uit deze gedachte voortvloeide en daarmeê in een onafscheidelijk verband stond.

Wanneer wij nu een blik rondom ons slaan en de Zondagsschool, zooals wij die kennen, beschouwen in het licht van het verleden; wanneer wij rekenen met het doel van heel dit streven, nl. om de opkomende gemeente vertrouwd te maken met de Schrift en om haar te nopen die Schrift te maken tot regel van heel het leven, dan ligt onmisken-

baar de aanvang en het voorbeeld van dit streven in de oude Joodsche Synagoge.

Ik spreek hier natuurlijk alleen van dat werk der Zondagsschool, hetwelk zich beweegt op den bodem der gemeente en tot haar in een organisch verband staat; niet over een soortgelijk pogen, dat buiten haar omgaat en waarvoor zij de verantwoordelijkheid niet draagt.

Ik reken hier alleen met de Zondagsschool als een erkenden factor van het gemeentelijk leven, en geenszins als een werk der philanthropie.

Dat de Schrift, als Schrift, toch door alle eeuwen heen schromelijk verwaarloosd geworden is; dat tal van leden der gemeente meer weten omtrent de Schrift dan van de Schrift; dat elk pogen om haar hare rechte plaats te geven, in hart en hoofd en leven, niet slechts gewenscht maar absoluut noodig is; dat onze Catechisatiën zich noodwendig meer moeten bezig houden met de belijdenis en de leer der Kerk, dan wel met de Schrift: dit alles wordt zeker door niemand ontkend.

En waar zulk streven, in den rechten weg, gezien wordt in de gemeente, daar volgt zij slechts het oude spoor van de Kerk van het verledene.

Christus en zijne apostelen vonden en erkenden de Synagoge; en de eerste Christelijke Kerk werd veelszins op deze leest geschoeid.

In deze scholen werd wel degelijk rekening gehouden met de verschillende vatbaarheid der kinderen, voor verschillende graden van onderwijs.

Van het vijfde tot het tiende jaar, leerde het Joodsche kind niets dan den eenvoudigen tekst der H. Schrift. [8])

Maar terwijl het den Jood niet vrij stond om alleen een deel der Schrift te kopieëren, maar alleen het geheel, maakte de Kerk hiervan geen bindenden regel.

De bloemlezing, bestemd voor kinderen, bestond uit de volgende gedeelten der Schrift:

1. De geschiedenis der Schepping tot aan den Zondvloed.

2. De eerste negen hoofdstukken van Leviticus.

3. De eerste tien van Numeri.

4. De „Shema," die gewoonlijk Deut. VI:4–9 bevatte, soms echter ook Deut. XI:13–21 en Num. XV:17–41.

5. En eindelijk de „Hallel"-psalmen 113–118 en 136. [9])

Het is in Amerika gewoonte, om aan de kleinste leerlingen op de Zondagsschool, z. g. „lesson-leaves" of blaadjes, waarop de tekst der les gedrukt staat, in handen te geven; iets dat eenige overeenkomst vertoont met de bovengenoemde praktijk. En zeker vindt men zulk eene overeenkomst in de zoogenaamde kinderbijbels.

Elke Synagoge had eene bibliotheek van Schriftkopieën en van zulke gedeelten der Schrift, waarvan de zorg toevertrouwd was aan den z. g. „dienaar," die niet zelden zich met het onderwijs der jeugd bezig hield. [10])

Het is wel der overdenking waardig of wij niet beter deden in het Bijbel-onderwijs van onze kleinste leerlingen tot dezen regel, d. i. tot het eenvoudig leeren van den tekst der Schrift terug te keeren!

Van het tiende tot aan het vijftiende jaar kwam de tekst der Schrift, met het eenvoudigste deel van de „Mishna" of de traditioneele verklaring er van; terwijl later de volle exegese, zooals de Joden die in de „Gemara" meenden te bezitten, bron en voorwerp werd van de Schriftstudie. [11])

Op dit onderwijs legden de Joden den grootsten nadruk.

Het werd gegeven of in, of nabij de Synagoge.

De nauwlettendste zorg werd er aan besteed.

Waar veertien Joodsche families samenwoonden, waren zij verplicht zulk eene school te hebben.

De onderwijzer moest een man zijn en gehuwd wezen. Geen vrouw mocht dit werk verrichten.

Bij dag en bij nacht moest het onderwijs gegeven worden om de kinderen aan beide te gewennen. Op den Sabbatmorgen mocht alleen het geleerde herhaald worden, maar niets nieuws bestudeerd. Zelfs, al moest de tempel gebouwd worden, mocht toch dit werk niet worden verzuimd: want „de wereld bestaat slechts door den adem der schoolkinderen."

Een onderwijzer mocht niet meer dan 25 scholieren hebben; waren er 40, zoo was er een assistent noodig, en voor een grooter getal twee.

Onder geen voorwaarde mocht een kind in een andere stad schoolgaan, of zelfs in dezelfde stad over eene rivier gaan, tenzij die veilig overbrugd was.

Ziet hier M. H. enkele van de Rabbijnsche regelen, door Maimonides [12]) opgeteekend, volgens welke die oude Bijbelschool der Joden ingericht was.

Op recht Talmudische wijze worden de verhoudingen tusschen de Kerk en hare kinderen, de onderwijzers en de leerlingen, haarfijn uitgesponnen.

De zaak wordt blijkbaar allerernstigst opgevat. Op den Sabbat was de morgendienst eene gewone godsdienstoefening, waarin de Schrift gelezen en verklaard werd. [13])

Er was hier, althans in de buitenlandsche Synagogen, ook voor vreemden gelegenheid om een woord te spreken, waartoe zij zelfs uitdrukkelijk werden uitgenoodigd. [14])

De middagdienst was gewijd aan Schriftonderzoek en Schriftonderwijs, in den vorm van vragen en antwoorden, en op zoo vrij mogelijke wijze.

Klein en groot was hier bijeen.

Daarom vonden ook de apostelen, in dezen tweeledigen Synagogedienst, zulk een treffend aanrakingspunt om te

prediken en te leeren aangaande de vervulling der belofte Gods, aan de Vaderen geschied.

De morgendienst werd genoemd „Beth-ha-Sepher," het huis des Boeks; de middagdienst, „Beth-ha-Midrash," het huis des onderzoeks of der studie.

De eene dienst, zonder den anderen, was ongenoegzaam; beide vulden elkander aan.

Omstreeks den tijd van Jezus' leven zou, volgens betrouwbare bronnen, Jeruzalem niet minder dan 460 tot 480 van zulke scholen bezeten hebben; en andere plaatsen waren, naar gelang van het getal Joodsche inwoners, even ruim bedeeld. [15])

Er waren natuurlijk tusschen die oude Sabbatscholen en de onze belangrijke verschillen; maar hierin vinden zij haar overeenkomst met elkaar: dat het beiden te doen is om de toekomst der gemeente; dat beiden die toekomst onafscheidelijk verbonden rekenen met de rechte kennis en waardeering der Schrift; dat beiden daarom die Schrift, als eenig voorwerp der studie erkenden; en eindelijk dat in beiden de z. g. Socratische Methode van onderwijs, dat is, het onderwijs door vragen en wedervragen toegepast wordt als het eenige doeltreffende middel van onderrichting.

Zóó beslist was deze overtuiging, dat de Joden plachtten te zeggen: „Gelijk een klein stukje hout, wanneer het aangestoken is, het grootere doet ontbranden, zoo ontsteken ook de kleineren onder de leerlingen der wijzen de ouderen, en scherpen hun verstand."

De spreker van deze woorden was de beroemde rabbi Nachman-Ben-Yitschaq.

Een ander zeide: „Veel leerde ik van mijne onderwijzers, meer van mijne collega's, het meest van mijne leerlingen."

En hoe hoog waardeerden de Joden hunne scholen!

„Indien gij de Joden wilt vernietigen, zoo zeide men, moet gij hunne scholen vernietigen."

Zij wisten wat de scholen beteekenden voor hun volksleven en hun godsdienst; en indien Israël heden ten dage rondzwerft op aarde, als een volk zonder land en koning en tempel, onverbasterd en onveranderd zijn nationale type bewarende, een der machtigste zijdelingsche bewijzen voor de vervulling der profetie en de waarheid der H. Schrift: dan wordt zeker dit geheim grootendeels verklaard door hun onveranderlijk vasthouden aan de voorvaderlijke „Scholen der Wet."

Wat de ouden zeiden, zegt het Orthodoxe Israël nog heden: „dierbaarder is mij de adem der schoolkinderen dan de geur van de offerhanden op het rookende altaar;" en nog eens: „die een kind onderwijst, is gelijk iemand, die schrijft op blank papier; die een volwassene leert, is als iemand die schrijft op bevlekt papier."

Toen Jezus dan ook kwam vond Hij die toestanden en sloot er Zich bij aan.

Het is waarschijnlijk in een van die scholen dat Hij onderwezen werd; dat Hij onderwees in die wondere ure toen Hij zijne ouders verlatende, nederzat „in het midden der leeraren, hen hoorende en hen ondervragende. En allen die Hem hoorden ontzetten zich over zijn verstand en antwoorden." [16])

Maria had zeker eerst Hem ingeleid in de kennis der Schrift, zooals elke vrome Joodsche moeder dat deed. En misschien ontving Hij later onderwijs op eene school der Wet te Nazareth.

Terecht zegt Edersheim „Wij weten zelf niet met zekerheid of dit school-systeem zich toen reeds uitbreidde tot het verre Nazareth; evenmin als wij weten of de methode boven beschreven, algemeen gevolgd werd in dien tijd. Waarschijnlijk echter was er zulk eene school te Nazareth en, zoo ja, dan schikte zich zeker de Zaligmaker in zijne kindsheid naar het algemeen gebruik. Zoo mogen wij, met den diepsten

eerbied, ons Hem voorstellen als zijn vroegste aardsche Bijbel-les leerende uit het boek Leviticus." [17])

Zeker is het dat de geheele leer-methode van den Heiland ons herinnert aan de gebruiken van zijn volk en tijd. Vier van de 7 Talmudische voorwaarden van waar Rabbinisch onderwijs herkennen wij toch steeds weder in zijn openbaar leven en onderwijs: „Hij zal niet haastig zijn om te antwoorden. Hij zal slechts passende vragen doen. Hij zal passende antwoorden geven. Hij zal het voornaamste eerst, het mindere laatst beantwoorden." [18])

Door de Evangelisten wordt een duidelijk verschil gemaakt tusschen leeren en prediken, „didaskein en kerussein." Gelijk zijne apostelen dat later doen, gebruikt Jezus bestendig de gelegenheid van de samenkomsten in de Synagogen; en, na het boven gezegde, schijnt het niet onzeker dat door deze twee woorden, beide deelen van den Synagogendienst worden bedoeld. Althans van Johannes den Dooper wordt nooit gezegd dat hij „leerde." Hij predikte den doop der bekeering. Geheel zijn leven door volgt Jezus de methode, die zoo goed bekend was aan zijne landgenooten.

De apostelen kregen van Hem denzelfden last.

Zij moesten „prediken en leeren."

Het is niet noodig om de verschillende plaatsen uit de Handelingen der Apostelen aan te halen, waaruit duidelijk blijkt hoe de apostelen des Heeren zijn voetspoor volgden; hoe zij steeds gebruik maakten van de Synagogen der Joden om daar, hun last getrouw, „predikende en leerende," te bewijzen dat Jezus de Christus was.

De eerste Christelijke Kerk richtte zich blijkbaar in naar de vormen van het verledene; geboren uit het Jodendom, leeft de Synagoge in zekeren zin voort in haar midden, met dit verschil dat het eene Christelijke Synagoge wordt.

De „School der Wet," of de Bijbelschool, leeft dan ook voort in hare wordingsgeschiedenis en werd een der belangrijkste factoren van hare snelle ontwikkeling.

II.

De Zondagsschool in de Geschiedenis der Christelijke Kerk.

Letten wij voor een oogenblik op dat onderwijs in verband met de verdere geschiedenis van Gods Kerk.

De Christelijke Kerk draagt het bewijs der waarheid op haar voorhoofd. Hare geschiedenis getuigt van haar goddelijken oorsprong en verzekert ons haar eindelijken triumf.

De Apostolische Kerk, zwak als zij was, doorzag van den beginne de belangrijkheid van dit deel harer taak.

Bunsen, de Duitsche historie-schrijver, zegt te recht „dat de Apostolische Kerk van de school de verbindende schakel maakte tusschen haar en de wereld." [19])

Schaff wijst, in dit verband, met nadruk op het feit, dat na de dagen der apostelen, vóór het begin der Middeleeuwen, geen naam in de Kerkgeschiedenis bekend is van iemand die een groot Zendeling genoemd zou kunnen worden. De machinerie der Zending was onbekend of althans zij lag ongebruikt. Er was geen georganiseerd Christelijk streven in deze richting, in den zin waarin wij daarvan spreken, in de eeuwen voor de Synode van Nicea (325); en toch „in minder dan driehonderd jaren, van den dood van Johannes af, was de bevolking van het geheele Romeinsche rijk, dat is de toen bestaande gecivilizeerde wereld, nominaal voor Christus gewonnen geworden." [20])

Dit onbetwistbaar feit geeft veel te denken.

Hoe overwon de Kerk de wereld?

Het was de vervulling van de gelijkenis van het zuurdeeg; in den weg van prediking, maar vooral van onderwijs. Elk Christen was een zendeling.

JULIANUS de Afvallige verstond dit feit, en trachtte er rekening mede te houden toen hij bij keizerlijk edict, alle Christenen trachtte te weren van het onderwijs der jeugd. En dat onderwijs was onder heidenen en Christenen meestendeels godsdienstig. Op de school, de Bijbelschool, zoo gevoelde hij, rustte de continuiteit, de voortzetting en de eindelijke volkomene triumf van het Christendom.

De Kerkvaders legden daarom nadruk op deze gedachten: „de school en de toekomst," „de jeugd en de Kerk."

De geheele indeeling der Christelijke Kerk wortelde dan ook, in die eerste dagen, in het onderwijs gegeven aan hare kinderen, en aan degenen die buiten waren.

De bouw der kerk werd daarop ingericht.

De bediening des Woords en der Sacramenten werd er naar geregeld.

Scholen verrezen alom, waar catecheten, mannen berekend voor de taak van het godsdienstig onderwijs, gevormd werden.

De Socratische leer-methode werd algemeen toegepast.

Zelfs in de „homiliën," de eenvoudige bijbelvoordrachten der eerste tijden, was er ruimte en vrijheid voor bestendige vragen, door den hoorder aan den spreker gedaan. [21])

De vergaderingen der geloovigen waren schijnbaar informeel. Eeuwen verliepen, eer de klove tusschen de „Ordo" of „kleros", en het „Plebs" of „laos"; tusschen den prediker en hoorder, wijd genoeg gaapte om dat informeele geheel te dooden in de Christelijke vergaderingen.

ORIGINES predikte reeds als catechist.

De „Apostolische Constitutiones" leggen nadruk op het feit dat een lid der gemeente, mits hij machtig was in de Schrift

en zuiver in den wandel, kon prediken: want er staat geschreven: „Zij zullen allen van God geleerd zijn." [22])

Het ging om de kennis der Schrift. Die moest tot elken prijs bewaard worden in den boezem der gemeente; daaraan hingde toekomst; daaraan moest alles dienstbaar gesteld worden.

Gelijk vroeger in de Synagogen het geval was, bestond ook in de eerste Christelijke Bijbelscholen, de vroegste taak der kinderen in het van buiten leeren van den tekst der Schrift, zonder meer. [23])

Niet machinaal echter, gelijk ginds. Want aanstonds werd het den kinderen ingeprent: het gaat niet om het Boek, maar om Dien, die in het Boek spreekt; God, de Revelator is meer dan de Schrift, de Revelatie.

Zoo werd het kind van stonde aan gewezen op Hem, dien Christus ons „Abba, Vader" had leeren noemen. En het geheugen der kinderen werd zóó geoefend en verrijkt, dat gansche hoofdstukken, brieven en boeken konden gerepeteerd worden, ja in enkele gevallen zelfs de geheele Schrift in het geheugen was geprent. [24])

De Waldenzen bewaren tot op dezen dag toe, deze gewoonte der eerste Christelijke Kerk. In de dagen der vervolging lachten zij met de dreiging der vijanden om hun de Schrift te ontnemen, „daar zij die uit de geheugens hunner kinderen gemakkelijk weder konden opteekenen."

De Kerk rekende dus met hare kinderen.

De grondgedachte der opvoeding belichaamt zich in deze Bijbelscholen.

Wij, als Gereformeerde Christenen, erkennen geen onderwijs dat niet rekent met God, en niet wortelt in de H. Schrift.

Alle trappen van het onderwijs moeten doordrongen zijn van dit beginsel, hetwelk het levensbeginsel is der Kerk van Christus.

De Catechisatie kan de leemte niet aanvullen, de Zondagsschool niet reageeren tegen het valsch beginsel van wetenschap dat zich openbaren moet, waar de opvoeding der jeugd niet gegrond is in een zuiver Christelijke wereldbeschouwing.

Toen de dageraad der Kerkreformatie dan ook begon te gloren, waren de eerste flauwe lichtstralen alleen zichtbaar waar de Kerk het onderwijs der jeugd behartigde; waar er een levensverband was tusschen de kinderen en de Schrift Gods.

Waar deze taak verwaarloosd werd, daar bleef onkunde heerschen.

De Reformatie bracht het godsdienstig onderwijs in de gemeente van Christus weêr tot eere.

De eeuw der Hervorming was ook die der Catechismussen of leerboeken voor de jeugd.

Niet om die slaafsch en machinaal te gebruiken, maar om door die eenvoudige vragen en antwoorden het denken te verscherpen en de ziel in contact te stellen met de Waarheid. [25])

Vooral de Engelsche Godgeleerden, die zich in het bijzonder ophielden met de Catechetiek, bij name PALMER, — dien men „den besten Catecheet" in Engeland noemde, — en GILLESPIE legden nadruk op dit recht gebruik der handleidingen voor het Catechetisch onderwijs.

En PESTALOZZI, de „vader der nieuwere Paedagogiek," zegt met nadruk: „dat niets moet gememoriseerd worden, dat niet begrepen wordt. Woorden, die de teekenen der zaken zijn, moeten het kind slechts geleerd worden, waar het eerst de beteekende zaak gevat heeft." [26])

LUTHER's grootere Catechismus was dan ook niet eens gegoten in den vorm van vragen en antwoorden.

De Waarheid moest vasten voet krijgen in de harten en conscientiën der leerlingen, zoo jong als oud; en daartoe moesten al deze leerboeken dienen.

Heel dit Catechetisch onderwijs der Reformatorische periode hangt samen met de grondgedachte, in het formeele beginsel der Kerkhervorming uitgedrukt: het volstrekt gezag der Schrift over leer en leven.

Rome had eeuwen aaneen dit werk der Christelijke opvoeding schromelijk verwaarloosd.

De Reformatie opende hare oogen; en heden ten dage is er geen Christelijke Kerk op aarde, die meer doet voor hare kinderen, die den band tusschen hare kinderen, haar toekomst en haar leer nauwer poogt te strengelen dan Rome.

Wat we ook van haar mogen denken, dit dient erkend, dat zij consequent is in de toepassing van hare beginselen en een wonderlijk indrukwekkend architectonisch geheel vertoont.

Het is haar kracht; en het beginsel van die kracht is, althans in Amerika, haar isolement en haar paedagogische methode.

De Jesuiten maakten steeds de godsdienstige school tot hefboom van hunne zendings-ondernemingen; en Xavier's motto is sinds spreekwoordelijk geworden: — „geef mij de kinderen tot zij zeven jaren oud zijn, en later kunt gij ze geven wien gij wilt."

Onder ons in Amerika is de parochiale of Kerkelijke school nog steeds eene sectarische instelling gebleven; zij heeft zich nog niet losgemaakt uit hare windselen en nog niet opgeheven tot hoogere en betere vormen. Maar indien onze openbare scholen langzamerhand haar Christelijk karakter meer en meer verliezen, zal de dag misschien spoediger geboren zijn dan wij denken, waarop we gebracht worden tot eene nieuwe ontwikkeling van de oude Kerkscholen.

De werkzaamheid der Kerk in de Bijbelsche opvoeding harer kinderen, is heden bijna uitsluitend toevertrouwd aan de Zondagsschool. En deze Zondagsschool is eigenlijk slechts

eene nieuwe openbaring van de taak, die de gemeente Gods door alle eeuwen zich stelde met het oog op haar kroost.

Dr. TRUMBULL heeft daarop terecht gewezen.

En daarom ware het misschien beter onze Sabbatsscholen Bijbel- dan wel Zondagsscholen te noemen. Maar hoe wij ze ook noemen, het verband tusschen het heden en verleden is te duidelijk om ontkend te kunnen worden.

Deze taak blijft de taak der gemeente, hoe zij die ook opvatten moge, zoolang het Woord Woord blijft.

En toen dit werk der Bijbelsche opvoeding langzamerhand weer ging kwijnen en eindelijk slechts hier en daar sporadisch zwakke levensteekenen vertoonde, daalde langzamerhand over de aarde weer de duisternis der 17de en 18de eeuw.

Eene duisternis, die zóó noodlottig inwerkte op het leven der Kerk, der maatschappij en van het huisgezin, dat het einde der 18e eeuw een aanblik vertoonde van bijna ongelooflijk ingezonkene maatschappelijke en zedelijke toestanden.

KURTZ noemt dezen tijd eene periode van geestelijken hongersnood. [27])

DE PRESSENSÉ ziet in dit tijdvak in Frankrijk, Engeland, Duitschland, ja op de geheele aarde, niets dan schaduwen. „Niets is zoo treurig" zegt hij „als de godsdienstige geschie„denis der 18e eeuw. Godsvrucht kwijnt, wetenschap bestaat „er niet, althans niet aan de zijde van de verdedigers des „Christendoms. In Engeland en Duitschland waait een verzen„gende wind over de harten en hoofden. Van de Protestant„sche preekstoelen, die nog staan bleven, wordt een godsdienst „gepredikt, zonder grootschheid, zonder mysteriën, die noch „de stoutheid der philosophie, noch die des geloofs bezit." [28])

Van den toestand van Engeland wordt het volgende gezegd: „De hoogere standen waren verdorven, zonder beschaving; de middelstanden ruw, zonder geestigheid; de lagere, dierlijk zonder eerlijkheid." [29])

En wederom: „Van het jaar 1700 tot aan de Fransche „revolutie, scheen Engeland ontdaan van alles dat waarlijk „goed is. Er was duisternis in hooge plaatsen en duisternis „in lage plaatsen. Duisternis aan het hof, in het kamp, in „het Parlement, op de rechtbank; duisternis op het land, in „de stad, onder rijken en armen; eene grove, dikke, gods-„dienstige en zedelijke duisternis, eene duisternis die getast „kon worden." [30])

Van Amerika heet het: „De corruptie der zeden, die naar „beneden doorwerkte, gedurende de regeering van WILLEM III, „koningin ANNA en de eerste twee GEORGES, strekte zich uit „tot de Amerikaansche kusten, en veranderde den geheelen „moreelen aanblik van het volk.... Een gedetailleerd ver-„slag van het Amerikaansch zedelijk leven, in het laatste „vierendeel der 18e eeuw, vertoont ons een toestand van im-„moraliteit, die geen parallel heeft op onze kusten." [31])

Van Nederland wordt gezegd van de historische periode van af 1748 tot op de Fransche revolutie: „Wat zou, nu „Gods Woord niet meer in eer was, Nederland bij het scheuren „zijner dijken tegen den geweldigen stortvloed dezer theorieën „hebben beschermd? Geen doode vormen, wier levendmakende „kracht in vergetelheid was geraakt.... Geen Evangelie-„prediking, die, waar zij nog aan het Evangelie vasthield, „door de dorheid en langwijligheid van voordracht en redenee-„ring, weinig of niets op de hoogere standen vermocht." — „Met driftige blijdschap meende men naar eene heerlijke toe-„komst te snellen. De verbastering, in Kerk en Staat onmis-„kenbaar, werd toegeschreven aan de beginsels, van wier „terzijdestelling zij het gevolg was. Jeugdige geestvervoering „ontbrak niet; maar zij openbaarde zich, met aanneming „van ongeloofs-theorieën, die in den dekmantel van verzach-„tende voorstellingen waren gehuld, door een stelselmatig „verwerpen der miskende grondslagen van Godsdienst, zede-

„lijkheid en recht." [32]) En zoo zou ik kunnen voortgaan.

De geschiedboeken van alle andere Europeesche volken stemmen met deze getuigenissen volkomen overeen.

Het was een epidemie van ongeloof en zedeloosheid en verval, die volk na volk aangreep en neerdrukte. Het was eene eeuw van volstrekte inzinking op elk gebied, met verwrongene begrippen en paffe theorieën; een periode van verval, van schrikkelijke en universeele „malaise."

En wat nu de diepste grondoorzaken van deze „malaise" op elk gebied, aangaat, is het wel niet voldoende om, met Dr. Trumbull, de eenige, of althans de voornaamste oorzaak en voldoende oplossing van dit raadsel te zoeken en te vinden in de nalatigheid der Kerk, met betrekking tot de opvoeding harer kinderen. [33]) Want wie zoo spreekt rekent niet met de volheid der geschiedenis.

Er zijn in de wereldgeschiedenis andere krachten aan het werk, dan de religieuse alleen.

Vooral sinds de dagen der Reformatie ontstond er in de geschiedenis der Europeesche volken een dualistisch streven.

Het Humanisme en de Reformatie ontwikkelden zich naast elkaar; zij weigerden steeds elkander te naderen; zij staan, onder andere benamingen, tegenwoordig zoowel als toen, in eene antagonistische verhouding tegenover elkaar.

En in de droeve toestanden, boven vermeld, plukte de mensch de wrange vruchten van het doorwerkend beginsel eener van de waarheid Gods losgerukte, schijnbaar vrije menschelijke ontwikkeling.

Het was de middelpunt-schuwende kracht, die zich verzette tegen de middelpunt-zoekende.

De Kerk is zelf, meer dan zij het weet, een kind van haren tijd, en wordt onbewust beheerscht door de invloeden van den tijdgeest, die alles bezielen, en waaraan zij zich nooit volkomen kan ontworstelen.

Zij moet tegen die invloeden inwerken; en toch is hare geschiedenis een soort van spiegel, waarin het algemeen historisch beeld des tijds wordt teruggekaatst.

De „malaise" der 18de eeuw was de slotsom en de einduitkomst van allerlei samenwerkende omstandigheden en doorwerkende beginselen, die langzamerhand de noodlottige toestanden van dit droevig tijdperk in het leven riepen.

Het is evenwel volkomen waar dat het noodlottig verzuim der Kerk meêwerkte om de toestanden der 18e eeuw te doen ontstaan. En het is evenzeer waar dat het recht verstand en de beoefening der, bij vernieuwing, aangevatte taak een der machtigste factoren was in den nieuwen bloei van het kerkelijk en Christelijk leven van onzen dag.

Deze gedachte leidt mij tot de beschouwing der geschiedenis der Bijbel- of Zondagsschool, zooals wij die kennen.

III.

De Zondagsschool in den tegenwoordigen tijd.

Het begin dezer geschiedenis was ontegenzeggelijk de ontwaking der Christelijke Conscientie, met betrekking tot hare roeping tegenover het verlorene.

De eerste gedachte aan deze roeping was blijkbaar eene onkerkelijke, of liever eene buiten-kerkelijke.

Het was eer een daad der Christelijke philanthropie dan van den godsdienst; een pogen op moreel en maatschappelijk gebied meer dan op den bodem van het gemeentelijk leven.

Sporadische pogingen om de jeugd der gemeente te bewaren voor verderen afval, kwamen wel is waar bestendig voor; en Engeland en Amerika, Duitschland en Bohemen, Schotland en Ierland leveren, gedurende het gansche boven-

gemelde duistere tijdperk, hier en daar gevallen op van personen, die zich leenden tot deze taak, en plaatselijk een zegen werden voor de jeugd der Kerk; maar uitbreiding kreeg de zaak niet.[34]) Het streven bleef tot enkele personen en plaatsen beperkt.

Maar eindelijk kwam de tijd, waarin God Zich opmaakte om te werken.

In Juli 1780 kwam ROBERT RAIKES, redacteur van de „Gloucester Journal," voor zaken in een dicht bevolkte en geheel verwaarloosde buurt van de stad Gloucester.

Hij werd diep getroffen door de haveloosheid der kinderen, die hij zag, en door de hopeloosheid hunner toekomst.

Philantroop als hij was, kwam aanstonds de gedachte in hem op of er geene mogelijkheid zou bestaan om voor deze verwaarloosde kleinen iets te doen.

Bijna van den moederschoot af aan werkten zij in de fabrieken. In de vrije uren waren zij op straat. Daar was hun tehuis, hun leerschool, hun eenige troost.

Het probleem scheen onoplosbaar; want de Engelsche wet had zich nog niet met de nooden der kinderen bezig gehouden.

's Zondags alleen scheen er hoop te bestaan.

Hij huurde een viertal vrouwen, voor een shilling (*f* 0.60) per dag, om des Zondags deze kinderen, of althans zoovelen als komen wilden, te leeren lezen en schrijven en tevens eenigermate bekend te maken met de elementaire waarheden van den Christelijken godsdienst.

Rev. THOMAS STOCK, een Episcopaalsch predikant van Gloucester, beloofde persoonlijke hulp en „four-pence" (*f* 0.20) per dag, boven hetgeen RAIKES had geboden.

Het aanbod werd aangenomen, en dus werd eene beweging op touw gezet, waarvan de beteekenis voor de geschiedenis

der Kerk van Christus, in onze dagen, niet gemakkelijk berekend kan worden.

Het programma van die eerste Zondagsschool was aldus ingericht:

's Morgens werd er onderwijs gegeven, van 10 tot 12 uur, 's middags van 1 tot 2; dan gingen onderwijzers en leerlingen naar de kerk. Terugkomende werd de Catechismus gerepeteerd, van 4 uur tot halfzes.

En dan gingen de kinderen de straat weêr op.

Het was eene zwakke poging.

Maar de zaak maakte opgang; de Zondagsscholen van Gloucester werden populair.

Drie jaren later beschreef RAIKES dit werk, in de „Gloucester Journal," in Nov. 1783.

Dit schrijven trok de aandacht, werd alom afgedrukt, lokte discussie en breeder schrijven uit.

Men begon de philanthropie van Gloucester te waardeeren en na te volgen.

Alom namen Christelijke menschenvrienden de taak ter hand. Alle groote fabrieksteden hadden weldra hare Zondagsscholen.

De aristocratie liet zich ook aan de zaak gelegen liggen. De koningin van Engeland deed gracieuselijk ROBERT RAIKES ontbieden ter audientie, om van zijne eigene lippen het verhaal te hooren van het werk, dat te Gloucester op touw gezet was.

Dus werd de oppositie gestild, die, vooral van eene „hoog kerkelijke" zijde, alle krachten had ingespannen om de „nieuwigheid," de „onkerkelijke nieuwigheid", in de wieg te smoren.

De aartsbisschop van Canterburry en de bisschop van Rochester waren de leiders geweest van deze scherpe, antagonistische beweging.

De koninklijke gunst ontzenuwde echter den tegenstand der prelaten.

Vooral de Independentische Kerken wierpen zich met kracht in de nieuwe strooming, en zagen hier eene hoop voor snellere uitbreiding.

JOHN WESLEY doorzag de mogelijkheid en het nut van het Zondagsschool-onderwijs en maakte het van stonde aan tot een hulpmiddel voor de verspreiding van het Methodisme. [35]

Binnen den tijd van vier jaren, na den aanvang van het werk dat te Gloucester op touw was gezet, telden de lijsten der Zondagsscholen in Engeland alleen reeds meer dan 250,000 namen.

De ontwikkeling van het systeem vorderde met rassche schreden.

Het motto der school werd spoedig: „Geen andere betaling voor de onderwijzers, dan wat zij van den grooten Meester zelf ontvangen."

In Oldham, (Eng.) zegt men, werd het eerst het vrije, kostelooze onderwijs in de Zondagsscholen ingevoerd. [36]

De eerste vereeniging voor zuiver philanthropische Zondagsscholen in Amerika, werd opgericht te Philadelphia, 11 Jan. 1791.

Door deze vereeniging werden aanvankelijk duizenden van dollars besteed voor gebouwen, onderwijzers, leerboeken enz.

In 1803 echter kreeg de beweging een nieuwen stoot door een bezoek dat twee Amerikaansche dames, Mrs GRAHAM en Mrs BETHUNE in Engeland aflegden. Toen zij terugkeerden, verhaalden zij wat God door de Zondagsschool in Engeland gedaan had.

En nu begon een groei, die alle verzet overwon, en van plaats tot plaats en van Kerk tot Kerk zich voortplantte.

Want ook hier was aanvankelijk een scherpe tegenstand openbaar geworden, vooral onder de Congregationalisten van Nieuw-Engeland. [37]

Langzamerhand echter begon het karakter der school te veranderen. Inplaats van eene philanthropische werd zij eene Kerkelijke, eene gemeentelijke instelling. Men begon in te zien dat de school en de gemeente bij elkander behoorden; dat de eerste eene voedster, eene uitnemende dienstmaagd kon worden voor de laatste; dat de gemeente eene roeping had jegens hare kinderen, met betrekking tot het Woord Gods.

Men begon te verstaan dat, waar de oude schoone instelling van het Catechetisch onderwijs nog werd in eere gehouden, ook daar dit nieuwe werk toch nog aanvullender wijze dienst doen kon, en dat ook werkelijk deed. Ginds werd de nadruk gelegd op de leer, hier op de letter en den historischen inhoud der Schrift.

Men begon te verstaan dat, zou de regeling van dit snel zich ontwikkelend werk niet ontvallen aan de handen der Kerk, de Kerk zich er mede moest bemoeien, het moest leiden en hooger opvoeren. Er was eene Goddelijke Voorzienigheid in het ontstaan der Zondagsschool, zoo erkende men steeds meer; en de harten begonnen warm te worden voor wat men vroeger bestreden had.

De doorwerking van het beginsel, dat in de Zondagsschool stak, was nergens zoo duidelijk zichtbaar als in Amerika; en nergens ter wereld werd die school zoo populair en zoo Kerkelijk, als in Amerika.

In 1827 berekende de „American Sunday-School Union" het getal der Zondagsschool-scholieren in verschillende landen reeds op 1,350,000.

De volkstelling van 1851 maakte er eene bijzondere rubriek van en gaf aan Groot Brittanie alleen reeds het getal van 2,987,980.

Het getal scholen, voor dat jaar in datzelfde land, werd opgegeven als 27,048; dat der onderwijzers als 325,450.

Amerika gaf in datzelfde jaar 3,000,000 als het getal zijner Zondagsschool-scholieren.

Het rapport der Internationale Conventie van 1881, 30 jaren later, rekende voor Amerika 84,730 scholen, 932,283 onderwijzers, en 6,820,835 leerlingen.

De Conventie te Toronto (Canada), in 1881, rapporteerde een totaal over de geheele aarde van 15,068,487; met 13,469,079 scholieren en 1,599,408 onderwijzers. Verreweg de grootste helft van dit totaal, nl. 8,082,876 werd aan Amerika toegewezen.

En in de laatste tien jaren is dit getal met nagenoeg een derde vermeerderd.

Van New-York tot San Francisco, in elke stad, in elk dorp en gehucht, op de prairies van het wijde Westen, nestelend tusschen de kloven van het Rotsgebergte, in kerken, in openbare schoolgebouwen, in private woningen, in gevangenissen en krankzinnigengestichten, in armhuizen en hospitalen, op het vasteland en op groote schepen: alom wordt Zondagsschool gehouden in dit groote land.

In Amerika is de weg tot het volle lidmaatschap der gemeente heden ten dage grootendeels te vinden in de Zondagsschool.

Niet altoos ten goede, in vele opzichten ten kwade, werkt helaas dit verleggen van het zwaartepunt uit het kerkelijk en gemeentelijk leven.

Het Catechetisch onderwijs, dat vroeger óf kwijnde óf bloeide naar gelang der Kerkelijke gemeenschap waarin men zich bevond, is nu óf grootendeels verplaatst naar de Zondagsschool, waar het onderwijs in den catechismus der Kerk deel uitmaakt van de les; óf het kwijnt.

Toch hebben, en wij danken er God voor, sommige Kerken en gemeenten bewezen dat Catechese en Zondagsschool noch vijandig tegenover elkander staan, noch geïdentificeerd kunnen of behoeven te worden.

Er zijn gevallen waar beiden, hare eigenaardige sfeer kennende en bewarende, elkander in de hand werken en naast elkander bloeien.

Doch ik kom daarop nog terug.

Waar men ook staan moge, aan de ultra-conservatieve of aan de ultra-radicale zijde dezer quaestie, men wordt, door de kennis der feiten van het Zondagsschoolwezen, gedwongen om uit te roepen: „Dit is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen."

VI.

Vervolg.

Hetgeen wij tot dusverre gezegd hebben van het werk der Zondagsschool en van hare geschiedenis, had uitsluitend betrekking op haar bestaan onder Engelsch-sprekende volken. Er is nog een ander veld, dat vluchtig moet overzien worden en waarvoor de bronnen nog schaarscher zijn dan voor het voorafgaand gedeelte.

In zijne uitmuntende lezingen, maakt zich Dr. TRUMBULL dan ook met een tweetal bladzijden van dit geheele, niet-Engelsche, veld af.

Voor een belangrijk deel danken wij de mededeelingen, die wij hier geven, aan dat encyclopaedisch weekblad, de New-York „Independent," hetwelk in het N°. van 3 Dec. 1891, een analytisch overzicht geeft van het werk der „Foreign Sunday School Association." In den „leader," die dit overzicht annonceert, geeft Dr. BOWEN aan de Zondagsschool eene getuigenis van wonderlijken invloed op het gebied der Zending; en waar de Zendelingen zelven de middelen of de macht niet bezaten om de Zondagsscholen in het leven te

roepen, daar is de bovengenoemde Vereeniging in menig geval de „pioneer," de voorlooper geweest van het overwinnend geloof in den Christus der Schriften. [38])

De man, die dit buitenlandsch werk het eerst zocht daar te stellen was ALBERT WOODRUFF, geboren in de kleine stad Sandisfield (Mass.)

Oorspronkelijk dacht hij zich voor het een of ander beroep voor te bereiden, maar de Voorzienigheid leidde hem op andere paden. Hij werd een eenvoudig handelaar in de prozaïsche commoditeiten van zout en visch, en maakte fortuin in den handel, schoon niet op groote schaal. In 1856 op reis zijnde, werd zijn hart geroerd door de Europeesche Sabbatschennis, vooral te Parijs.

Hij herinnerde zich den invloed der school op de Sabbatsheiliging in Engeland en Amerika.

Ja, er waren reeds enkele Zondagsscholen in Parijs, maar hoe onvoldoende, in bijna elk opzicht!

Binnen 6 maanden had hij 6 flink georganiseerde scholen aan het werk. De predikant H. PAUMIER werd president van een Comité ter bevordering van dit werk, door geheel Frankrijk.

Rev. J. P. COOK werd de eerste algemeene Zendeling der zaak, en Frankrijk en Zwitserland toonden weldra de vruchten van zijn werk.

WOODRUFF wijdde zich in 1860 geheel aan dit werk der Buitenlandsche Zondagsschool, totdat God hem onlangs, in Oct. 1891, tot Zich nam in eeuwige heerlijkheid.

In 1862, vergezeld van zijne vrouw, ondernam hij een tweede Zendingsreis. Rev. BUSCARLET, een Schotsch predikant te Napels, opende de Zondagsschool-kampanje in Italië. In Zuidelijk Duitschland ging het moeilijker. Men beschouwde daar dit werk als beneden de waardigheid der Duitschers, „goed genoeg voor het ruwe Amerika."

Eindelijk echter begon te Heidelberg een ster der hoop te schitteren. De heer J. W. Bröckelman, een rijk en ontwikkeld man, interesseerde zich voor de nieuwe beweging. Te Berlijn vond hij een helper in Pastor Proehnow, een teruggekeerd Indisch Zendeling.

Dr. Hoffman, de hofprediker, werd gewonnen. In Duitsch-Zwitserland en Nederland werd de taak opgevat, en toen de Woodruff's naar Amerika terugkeerden, was het werk aan hunne krachten ontgroeid.

Dus werd in Mei 1878 de „Buitenlandsche Zondagsschool-Vereeniging" gesticht.

Haar uitgesproken doel was: „Zondagsscholen te mainte-„neeren in vreemde landen; de waarneming van den dag „des Heeren te bevorderen; internationaal en locaal verband „te brengen tusschen Christenen van allerlei naam; een „schriftuurlijk geloof te bevorderen en naastig te arbeiden „om dat geloof meer algemeen en vruchtbaar te maken." [39])

Er zijn 4 groote Comité's: Een Spaansch, Italiaansch, Duitsch en Fransch. Het eerste houdt zich bezig met alle Spaansch sprekende volken in beide halfronden.

Het tweede met Italië. Het derde met Duitschland, Rusland, Scandinavië, Bohemen en Hongarijë.

Het Fransche Comité is een factotum. Het onderhoudt correspondentie met alle niet geklassifieerde landen, zelfs met Indië, China, Japan, Egypte en Zuid-Afrika.

In deze geheele Vereeniging gaat men uit van het beginsel, dat alle werk en dienst om Jezus' wil, kosteloos moet worden verricht.

Mannen en vrouwen van gaven en invloed geven geld, tijd, arbeid, alles om niet, ten bate van Gods koninkrijk; en de maandelijksche vergaderingen te Brooklyn, zijn dikwijls vol van tintelende geloofsverheffingen „Bethels, poorten des hemels."

Sinds de stichting der Vereeniging verspreidde zij kosteloos p. m. 50,000 boekdeelen, in 37 talen.

En de resultaten?

Laat wij eerst eene algemeene opsomming geven, om dan in enkele trekken, het werk in verschillende landen te beschrijven.

Duitschland heeft tegenwoordig meer dan 3000 scholen, met 30,000 onderwijzers en 300,000 leerlingen. De Oberkirchenrath heeft in Pruisen beslist dat alle candidaten voor de bediening moeten geoefend worden in het werk van het Zondagsschool onderwijs.

Frankrijk heeft 1100 scholen, met 4500 onderwijzers en 115,000 leerlingen; Zwitserland 1500 scholen, 6522 onderwijzers en 97,890 leerlingen; Nederland 1400 scholen, 3800 onderwijzers, 150,000 leerlingen, en andere landen hebben, naar evenredigheid, eenzelfde zegenrijke geschiedenis te verhalen.

Waarlijk de Zondagsschool moet wel beantwoorden aan en wortelen in eene diep gevoelde behoefte in de Christelijke Kerk onzer eeuw, om feiten als die welke tot hiertoe vermeld werden, te verklaren.

In de meeste gevallen hebben Zendelingen, die uitgezonden worden door Engelsche of Amerikaansche Vereenigingen, in gewijzigde vormen, het werk der Zondagsschool gebruikt als een middel om de kinderen der heidenen te bereiken en om bekeerlingen, op wie men vertrouwen kon, beide tot hunne eigene geloofsbevestiging en ten bate der Zending, aan het werk te zetten.

Onder het toezicht der bovengenoemde Vereeniging staat eene Zondagsschool op het eiland Madagascar, onderwezen door zekere Agnes Fredoux, te Fianarantozoa.

Het plan van onderwijs heeft groote overeenkomst met het eerste werk van ROBERT RAIKES te Gloucester, en de school wordt door allerlei kinderen bezocht. Een oud bekeerling en twee of drie jeugdige Christenen helpen in het onderwijs. De school telt p. m. 150 leerlingen. [40])

In Japan werd de eerste Zondagsschool georganiseerd in 1874 te Kobé; een andere ter zelfder tijd door de Zending der (Dutch) Gereformeerde Kerk te Yokohama. Het werk begon onder groote moeilijkheden en was, door gebrek aan geschikte hulpmiddelen, in de Japaneesche taal eerst zeer bezwaarlijk.

Thans zijn er p. m. 514 scholen, met 24,115 leerlingen. Het verzen-bundeltje telt 274 gezangen, psalmen en liederen. De Zondagsschool is eene erkende en hooggewaardeerde bondgenoote geworden der Japaneesche Zending. [41])

In Indië werd de arbeid der Zondagsschool, bijna van den beginne af, door de Engelsche Zendelingen verbonden aan de verschillende Zending-Stations.

De „Indische Zondagsschool-Unie" werd opgericht in 1876.

Het getal scholieren wordt berekend op p. m. 100,000.

Het werk had aanvankelijk met groote vooroordeelen te worstelen, waarvoor het kastenwezen een ruim veld bood. Thans is er een Zendeling die zich uitsluitend aan dit werk wijdt. De „Sunday-School Journal" is het orgaan der Vereeniging. De onbetwistbare invloed der school op de Zending wordt door allen erkend. [42])

In Turkije zijn er p. m. 60 Zondagsscholen, met p. m. 5500 leerlingen. Het centrum van het werk is in Constantinopel, en het staat geheel in verband met de Zending der „Amerikaansche Zendingsvereeniging."

In *Roomsche* landen heeft de Zondagsschool natuurlijk met de grootste moeilijkheden te kampen. Rome slaat met

Argus-oogen het werk der Protestantsche Zending gade.

In Mexico gelukte het echter een drietal bloeiende scholen te vestigen, onder het algemeene opzicht en bestuur van Rev. A. B. Case. Zij zijn gevestigd te Parral, Zaragoza en Las Cuevas. Het meest opmerkenswaardig feit is dit, dat deze scholen geheel, wat het onderwijzend personeel aangaat, onder een zuiver Mexikaansche directie staan.

De bovengenoemde Zendeling houdt eenvoudig een oog over de algemeene belangen. De Mexikanen doen het werk, en al de intrignes der Roomsche hierarchie ten spijt, breidt zich het getal leerlingen bestendig uit. [43])

In Frankrijk verschenen de eerste sporen van dit werk in het jaar 1814. Later namen Rev. Cook en zijne zonen het ter hand, maar met zeer onbeteekenende resultaten. De „Eglises Reformées de France" maakte het tot eene instelling in hun kerkelijk leven, na de bovengenoemde pogingen van Mr. Woodruff, waarin hij door Paumier geholpen werd.

Uit het Zondagsschoolwerk in Frankrijk sproten edele vruchten voort. Mons. Coillard, de Fransche Afrikaansche Zendeling, dien De Pinto, de wereldberoemde ontdekker en reiziger, „den meest merkwaardigen man noemt, dien hij op al zijne zwerftochten ontmoette," is een directe vrucht van dezen arbeid. Het Fransche Zondagsschoolwerk, omringd als het is door allerlei negatieve en doodende invloeden, is zeker het meest interessante op het vasteland van Europa. De „Vereeniging" heeft zich daarom ook meer met dit werk ingelaten, dan met eenig ander.

De statistiek voor Frankrijk is p. m. 1200 scholen, met 55,000 leerlingen en 5000 onderwijzers. [44])

In Portugal gaat het werk mede steeds voort, in spijt van een beslisten en bitteren tegenstand der priesters. Ook hier biedt de „Vereeniging" bestendig hare ophelpende hand,

en haar hulp wordt dankbaar gewaardeerd. Portugal telt p. m. 35 scholen, met 2300 leerlingen en een 115-tal onderwijzers. [45])

In Spanje is de ontwikkeling van de Zondagsschool in de laatste jaren wonderlijk voorspoedig geweest. De smeulende vuren van een republikeinschen geest deden tweeërlei. Zij maakten de macht der priesters geringer en de vrees voor de regeering minder. En zij stelden menig hart in sympathie met het werk der Amerikaansche „Vereeniging." Door het vertalen van boeken en gezangen, en door de verspreiding van twee Protestantsche weekbladen „El Amigo de la Infancia" (de kindervriend) en „El Christiano" (de Christen)" is dit werk zeer bevorderd geworden. In Bilbao, te Marin, te Seville, te Madrid, te Cordova, te Grenada, en op bijna alle belangrijke punten zijn scholen gesticht.

Zelfs is er een Dag- en Zondagsschool, onder de schaduw van het Escuriaal, die door pastor Fritz Fliedner wordt onderwezen.

Spanje telt heden p. m. 120 scholen, met 9000 leerlingen en 425 onderwijzers. De school gradueert hare eigene toekomstige onderwijzers.

In Italië is het werk even moedgevend. Volgens de statistiek van dit jaar, telt Italië meer dan 12,560 Zondagsschoolleerlingen; met 250 scholen en 8 à 900 onderwijzers. Ook hier werkt de politiek de Protestantsche school in de hand. De houding van het Vaticaan tegenover den Staat maakt menigen band des bijgeloofs los, en stelt menige ziel vrij. De Waldenzen staan in het werk vooraan en zwermen als de bijen over het geheele land. De Methodisten volgen hen in de uitgebreidheid van hun werk. Dan komen de Baptisten, en eindelijk de zoogenaamde „Evangelische Kerk," die van den beginne aan trachtte aan elke

gemeente of station eene Zondagsschool te verbinden. [46])

België zag ook dit licht opgaan. Meer dan 50 scholen, met p.m. 2000 scholieren en 200 onderwijzers, vertegenwoordigen er dezen tak van Christelijke werkzaamheid.

Ja zelfs uit Brazilië, waar het werk der Protestantsche Zending zoo onbeschrijfelijke moeilijkheden oplevert, komen berichten aangaande den invloed van het Zondagsschoolwerk, waar het in ernst wordt ter hand genomen. Het motto der Braziliaansche Zendelingen is geworden: „Laat elke bekeerling een leermeester en prediker worden." Wat de school was, in de eerste eeuwen der Christelijke Kerk, is zij ook nu weder in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Protestantisme in Roomsche landen.

Eer wij van dit deel van ons onderzoek afstappen slaan wij nog een korten blik op de Zondagsschool in *Protestantsche* landen in Europa.

Het is nu meer dan 28 jaren geleden, sinds de heer Woodruff Berlijn bezocht en daar de eerste grondslagen legde voor het werk aan welks bevordering hij zijn leven toegewijd had.

Vooral in Pruisen had dit werk met ontzettende hinderpalen te kampen. De publieke opinie was er tegen gekant; de kerkelijke partij beschouwde het als een zeer gevaarlijke nieuwigheid; de publieke school, met haar algemeen godsdienstige richting, worstelde er tegen als tegen een zeer gevaarlijke mededingster op een terrein, dat van Staatswege haar scheen toegekend.

In al de kerken van Berlijn waren er vóór 1863 slechts een viertal van kinderdiensten, onder de leiding der predikanten.

Elders scheen men, buiten de school, met het kind volstrekt niet te rekenen.

Met de grootste moeite gelukte het WOODRUFF in 1863 enkele Zondagsscholen te stichten.

En thans zijn er in Berlijn alleen reeds 108.

In de Nationale of Staatskerken zijn er niet minder dan 87; waarin door 1471 onderwijzers aan 31,785 kinderen onderwijs wordt gegeven. Het getal scholen en onderwijzers, door het geheele land heen, wordt bij duizenden geteld. De oppositie is geweken.

Men leerde zien dat de Zondagsschool niet revolutionair was; dat hare strekking reddend inwerkte op het nationale leven; dat zij beoogde het kind, d. i. de toekomst, en een levend Christendom met elkaar in verband te brengen. PROPST VON DER GOLTZ, lid van het hooge „Consistorie," was reeds jaren aaneen een der warmste verdedigers en helpers der Zondagsschool.

Voor wie het ijverigst bezig waren in deze zaak (en mannen van naam lieten zich er mede in,) vormde dit werk een ongedacht tegengif tegen de verwoestende Historisch-Critische Schriftbeschouwing, waarvan vooral in Duitschland in ontwikkelde kringen de gevolgen zoo heilloos doorwerkten.

Het Duitsche Comité houdt zich in nauw rapport met de Engelsche Comité's, in Londen en New-York.

Een reizend Agent wordt door het Duitsche Comité geëmployeerd; thans zekere Pastor E. JUST, die in de verschillende steden en districten arbeidt om nieuwe scholen te stichten. Binnen één jaar zag hij 30 nieuwe scholen op even zoovele nieuwe punten verrijzen.

De Sabbatsschool-Conventie werd mede overgeplant naar Duitschland en wordt er elke drie jaren, als een Congres gehouden. De laatste van die vergaderingen werd bijeengeroepen te Bielefeld, in Oct. 1890.

Door licht verklaarbare omstandigheden, gelukte het alsnog niet om de „Internationale lessen" in te voeren. Ook zal dit

wel voortdurend onmogelijk blijven, door het „kerkelijk jaar," dat natuurlijk heel het Duitsche kerkelijke leven beheerscht.

De graaf Von Bernstorff gaf van de geschiedenis van de Zondagsschool in Duitschland, een zeer belangrijk overzicht. [47])

In Denemarken begon men, op zeer aanvallende wijze, met dit werk p. m. 50 jaren geleden. De Methodisten lieten zich eerst er mede in. Wie het praktisch karakter van het Methodisme kent, verwondert zich hier niet over. Maar juist dit pogen was het, dat voor vele jaren de Staatskerk van Denemarken met wantrouwen tegen de Zondagsschool bezielde.

De eerste Luthersche Zondagsschool, in Kopenhagen, werd geopend in 1867.

Tien jaren later begon de geheele Staatskerk het werk ter hand te nemen. De groei was dan ook snel toen men werkelijk begonnen was in te zien wat, door dezen arbeid, voor de jeugd der gemeente kon gedaan worden.

In 1870 telde Denemarken 10 scholen; in 1880 reeds 100, met 10,000 leerlingen en 500 onderwijzers; nog een tiental jaren later waren er 500, met 35,000 leerlingen en 1700 onderwijzers.

Het gemeentelijke leven, de godsdienstige opvoeding der jeugd, de algemeene zucht tot Schriftonderzoek, en de godsvrucht der leeraren werden er blijkbaar door gebaat, en de vroegere tegenstand maakte plaats voor waardeering en medewerking.

Het is mij niet mogen gelukken eenig officieel verslag van de Zondagsschoolgeschiedenis, in Scandinavië, te kunnen machtig worden. Volgens het rapport der Wereld-Conventie, te Toronto (Can.), waren er in 1880: 215,000 leerlingen met 20,600 onderwijzers. Het getal scholen werd niet opgegeven.

Het is nauwelijks noodig om iets te zeggen over de Zondagsschool in Nederland.

Zoover mij bekend is, is dit werk aldaar nog steeds wat het van den beginne was.

De individu of de „Vereeniging" en niet de Kerk of de gemeente laat zich er mede in.

En voor wie Nederland kent, is dit geen raadsel. Geen Protestantsche natie maakte meer werk van hare kinderen dan de Nederlandsche.

Van de vroege dagen der „Broederen des gemeenen levens" af aan, stonden de scholen van Holland bovenaan.

Een beroemd Amerikaansch schrijver en geschiedvorscher, Dr. W^M^. Elliot Griffis, van Boston, bewees onlangs uit de stukken, hoe Nederland een welbelijnd en ontwikkeld schoolsysteem had, voor dat andere Europeesche volken, met name Engeland, daaraan dachten.

En deze Hollandsche karaktertrek openbaarde zich ook in het kerkelijke leven.

Geen Christenvolk wordt zoo gecatechiseerd als het Hollandsche; zelfs de Schotten niet.

De Zondagsschool moest dus wel aan den Nederlander óf als iets overtolligs, óf als eene zeer gevaarlijke nieuwigheid voorkomen.

Kerkelijk werd daarom deze zaak nog niet ter hand genomen. De gemeente van Christus, als zoodanig, rekent er niet met het feit der Zondagsschool; en waar bijna alle Protestantsche Kerken eene bijzondere afdeeling hebben voor dit werk, in hunne jaarlijksche verslagen, op Synodale vergaderingen, wordt dit voor zoover mij bekend is in Nederland nog gemist.

Toch nam de Zondagsschoolarbeid ook daar reeds zeer belangrijke afmetingen aan.

De bekende Dr. Capadose was de eerste, die het in

Nederland op touw zette in 1836; midden in de nationale beroeringen over de „Afscheiding." Maar meer dan een tiental jaren verliep eer zijn voorbeeld meer algemeene navolging begon te vinden. De eerst langzame groei werd echter na 1860 verrassend snel.

Ook hier werd WOODRUFF's invloed gevoeld.

Hij ontmoette en bezielde de heeren ADAMA VAN SCHELTEMA en LOOMAN, en zoo kwam de „Nederlandsche Zondagsschool-Vereeniging" tot stand in 1864.

De groote klassen van enkele jaren geleden worden kleiner, en het werk is in het algemeen meer geschoeid op Engelsche leest.

Een reizend Zendeling, door de „Engelsche-Unie" onderhouden, werkt er met succes.

De algemeene en district-vergaderingen zijn ingevoerd; een tweetal bladen tracht de onderwijzers meer te orienteeren in hun werk. Nederland heeft volgens de statistiek van den heer J. M. HEYBROCK, secretaris der Vereeniging, 1400 Zondagsscholen, met 150,000 leerlingen en 3800 onderwijzers. [48])

V.

De vruchten der Zondagsschool.

Nog blijft mij één deel mijner taak over en wel: om kortelijk aan te toonen wat vruchten de Zondagsschool afwierp; en tevens aan welke gevaren zij blootstaat. Wie ook maar eenigszins bekend is met de geschiedenis der Christelijke Kerk gedurende de laatste eeuw, behoeft deze vraag nauwelijks te beantwoorden. Wendt u waarheen gij wilt, en overal vindt gij iets dat herleid kan worden tot deze ge-

gedachte: de beteekenis der jeugd voor de Christelijke Kerk der 20ste eeuw.

Opvoeding in breeden zin, elementaire maatschappelijke zoowel als godsdienstige opvoeding, werd de eerste vrucht der Zondagsschool.

De lezer vergete bij het lezen dezer regelen niet dat het oog van den schrijver, bij het uiten van deze gedachte, verder reikt dan het Hollandsche veld.

Voor de Anglo-Saxen geldt althans de waarheid, dat de Zondagsschool leidde tot de school.

Het kind, als kind met zijn eigenaardige eischen, kwam er door tot zijn recht.

Men begon weêr, zooals men eeuwen geleden gedaan had, van het kind eene studie te maken. Men begon kinderen te verstaan zooals dat te voren nimmer geschied was.

De onberekenbare waarde van degelijk elementair onderwijs werd dus duidelijk.

Ik kan niet nalaten hier enkele regelen af te schrijven, uit de schoone lezingen van Dr. Trumbull. Hij zegt:

„Dat de Zondagsschool niet slechts het begin was van „het Engelsche systeem van openbaar onderwijs, maar dat „dit systeem, stap voor stap, werd aangewezen en bevorderd „door het succes van Zondagsschoolonderwijs, is duidelijk ge„bleken uit de geschiedenis. Het z. g. „penny-postage-systeem," „de frankeering van alle brieven met één cent in Groot „Brittanie, met alles wat het toebracht aan de verspreiding „van ontwikkeling, in dat land, is duidelijk bewezen, op „specifieke wijze aangedrongen en verdedigd te zijn, in het „Parlement, met het oog op de uitgebreide correspondentie, „tusschen onderwijzers en leerlingen, in verschillende Zondags„scholen en tusschen hen die daar lezen geleerd hadden.

„Het „Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenoot„schap," (het grootste genootschap van dien aard, dat be-

„staat,) dat nu reeds meer dan 150,000,000 bijbels en testa-„menten in de wereld gezonden heeft, in tenminste 280 „talen en dialecten, was de onmiddellijke vrucht van de „poging om bijbels en testamenten te verschaffen aan hen, „die ze in de Zondagsschool hadden leeren gebruiken en „liefhebben.

„Het „Godsdienstig Traktaat-genootschap" van „Londen, werd insgelijks opgericht om goede leesstof te ver-„schaffen aan hen, die door de Zondagsschool in zulke stof „belang hadden leeren stellen.

„En het behoeft nauwelijks betoog, dat de vernieuwde „populaire belangstelling in het godsdienstig onderwijs van „de jeugd en van onkundigen, in onze eigene omgeving, en „de vernieuwde waardeering van de hoofdwaarheden des „Christendoms, door persoonlijke Bijbelstudie, tot de redenen „behoorden van die grootere belangstelling in de godsdienstige „behoeften der wereld, die geleid hebben tot de nieuwe „buitenlandsche Zendingsbeweging voor de evangelisatie der „wereld; die feitelijk begonnen is met de organisatie van het „Londensch Zendingsgenootschap" in 1795, en van „de „Church Missionary Society," in 1799; minder „dan 20 jaren na het begin van het Zondagsschoolwerk van „Robert Raikes." [49])

En ware het nu slechts een optimist en enthusiast inzake het Zondagsschoolonderwijs, zooals Dr. Trumbull, bijna zijns ondanks worden moest, die zulke getuigenissen aflegde, dan zouden wij uiterst voorzichtig moeten zijn in de aanvaarding van zulk een oordeel.

Maar nuchtere historieschrijvers als b. v. Lecky, hebben dit verband gezien en erkend, en Dr. Trumbull beroept zich eenvoudig op hun getuigenis. [50])

Wij spreken vaak, en met kennelijken tegenzin, van de precociteit, de vroegrijpheid van onze kinderen; en ouden

van dagen zien terug naar het tijdperk hunner jeugd, toen men kind bleef, tot men man werd of vrouw, toen de jeugd nog wat beteekende voor het leven.

Dat, zoo redeneert men, was het normale; wat wij beleven is het abnormale.

Zonder twijfel is er veel waars en aantrekkelijks in die zoogenaamd „ouderwetsche" levensbeschouwing; maar deze redeneering gaat toch niet geheel door.

De oude Dr. Beecher, Henry Ward's vader, verklaarde dikwijls dat in een tijdperk van tien jaren, na de algemeene invoering van de Zondagsschool, de kinderen op intellectueel gebied, buitengewoon ontwikkeld waren.

Het onderscheid tusschen het kinderlijke en het kinderachtige valt niet aanstonds op.

Men verstond een eeuw geleden de kinderen niet meer.

Hoe teêr is de band tusschen ouders en kinderen, naar de Schrift!

Vooral in het Nieuwe Testament wordt ons het ideaal dier betrekking zoo treffend omschreven. „In den Heere zijn ze heilig." Waar wij ons bezondigen aan die kinderen, bezondigen wij ons tegenover onzen God. Alle opvoeding van kinderen, alle vorming van hun karakter, alle arbeid der liefde dien wij aan hen besteden, ligt daarom binnen den heiligen kring van het geloof, dat ons aan onzen Heiland verbindt.

Hoe menigmaal werd dat vergeten, en wordt het nog in de gemeente des Heeren! Opvoeding en lichamelijke kastijding werden maar al te veel vereenzelvigd. Slagen en bestraffingen waren aan de orde van den dag. Met harden dwang werd het kind van der jeugd af tot onderwerping gebracht.

Bijna stuitend is de taal der ouden:

„Wees niet bevreesd om hen te straffen en om hen met „hardheid wijsheid te leeren. Want uwe correcties zullen „hen niet dooden, maar eer bewaren..... Leer daarom uwen

„kinderen het Woord des Heeren. Breng ze onder met „snerpende slagen, en brengt hen tot onderwerping van der „jeugd af aan, etc.

Dat was het ideaal der opvoeding vele eeuwen aaneen, dat is het nog voor menigeen.

Robert Raikes vond die toestanden.

De roede en de memorie waren de twee groote brandpunten in het kinderleven, van een eeuw geleden.

Machinaal van buiten leeren en slaag krijgen, zietdaar de twee polen, waartusschen zich dat leven bewoog,

De Zondagsschool redde het kind in menig opzicht uit die wanverhouding, en toonde wat er met Gods hulp van te maken was.

En wat meer zegt, uit dit streven werd eene geheel nieuwe literatuur geboren.

Geen onvermengd goed, ik weet het, maar in menigerlei opzicht toch een groote zegen, was deze nieuwe leesstof.

Schrijvers dachten zich in het kinderleven in. Er werd eene geduldige en analytische studie van gemaakt. De aard en de neigingen van het kinderleven werden bestudeerd. Men begon zich voor de vraag te stellen, niet: wat doet het kind, maar waarom doet het zóó en niet anders.

Deze literatuur was echter geen onvermengd goed, want zij voedde een smaak, die op lateren leeftijd in literatuur van hetzelfde soort, zij het dan ook van wat ander genre, voldoening zocht. De ontzettende groei der novellen- en romanliteratuur in onzen dag, staat wellicht met het bovengenoemde in een nauwer verband dan velen erkennen willen. Het licht had ook hier zijne schaduwen. Toch deed deze leesstof veel voor de jeugd. Menige les, gehuld in een eenvoudig kinderverhaal, maakte een indruk voor het leven.

Uit deze literatuur, geheel en alleen bestemd voor de kinderwereld, werd zelfs een geheel nieuwe tak van nijverheid geboren.

De Zondagsschool-aanbiedingen werden legio, en een vijftigtal huizen met een gezamenlijk kapitaal van $ 7,000,000, houden zich in Amerika en Engeland alleen uitsluitend met dit perswerk bezig.

In zooverre is dus de kinderwereld belangrijk vooruitgegaan.

Terwijl zelfs nog in 1820—'30, het een veelbesproken vraag, in onze Amerikaansche „Magazijnen" was „of een kind zelfstandig redeneeren en denken kon," waarvan beide zijden ijverige verdedigers vonden, heeft nu die denkende kinderwereld een eigen kring, waarin zij leven en zich bewegen kan.

En nog een andere en misschien de belangrijkste vrucht van het Zondagsschoolwerk was het innig verband, waarin het de kinderen stelde tot de gemeente. Ik spreek hier bijzonder van de Anglo-Saxische volken en van wat in die strooming der volken opgenomen werd.

De Zondagsschool kan onder de Engelschsprekende volken terecht genoemd worden: de voedster der Kerk.

Of wij het erkennen of niet, of wij er ons tegen verzetten of niet, waarheid is dat de Zondagsschool en de Catechisatie hoe langer zoo meer van plaats verwisselen.

Voor de groote meerderheid der Engelschsprekende Protestantsche Kerken is deze overgang reeds een geheel voldongen feit.

Meer en meer ligt de weg tot de tafel des Heeren door de Sabbatsschool heen, meer dan door de Catechisatie. Er zijn nog uitzonderingen, waarop boven gewezen is, maar zij leggen slechts nadruk op het gevaar dat hier dreigt. Hier nu is een feit, dat eenige zorge baart.

De Presbyterische Kerk in Amerika en ook andere Protestantsche Kerken hebben dit gevaar ingezien, en, door de invoering van Catechismussen in de scholen, getracht dezen stroom te keeren. Maar met zeer onbeduidende resultaten.

Deze antipathie tegen de Catechisatie, (en bijna onverklaarbare sympathie met de Zondagsschool) is eenvoudig eene openbaring en vrucht van den geest des tijds.

Hetzelfde beginsel dat in onze Universiteiten en Seminariën, de „Bijbelsche Theologie" scheidt van de Dogmatiek, is ook hier aan het werk.

De duidelijk merkbare Evangelistische strooming van onzen dag is waarschijnlijk vrucht van het Zondagsschoolwerk, dat onbewust misschien, maar toch zeker, in historisch verband staat met de „Reveil," met die algemeene geestelijke ontwaking, die met SPENER begon, die door de WESLEY's en WHITEFIELD's werd voortgezet, en waarvan de doorwerking in allerlei vorm, vroeger of later alom in Protestantsche landen gevoeld werd.

De Sabbatsschool en de tallooze Christelijke vereenigingen van onzen dag, die elk het hare doen voor het koninkrijk Gods, en in wier wording Gods voorzienigheid niet mag worden miskend, zijn ongetwijfeld vruchten van deze beweging. Zij vormen samen één keten, en het volgende wortelt in het voorafgaande.

Ongetwijfeld was dus de Zondagsschool, indien wij onbevooroordeeld oordeelen, de vruchtbare moeder van zeer veel van dat Christelijk goede, dat wij tegenwoordig rondom ons zien.

Maar er is ook eene donkere zijde aan dit tafereel, vooral voor ons die Gereformeerde Christenen ons belijden.

Ongetwijfeld moet veel van het vage en onbelijnde, het onkerkelijke en ondogmatische, het valsch irenische en anticonfessioneele, dat ons hedendaagsch kerkelijk leven kenmerkt, in onafscheidelijk verband worden gesteld tot het karakter en de leermethoden der Zondagsschool.

En hoe kon het anders?

Waar althans Catechisatie en Zondagsscholen met elkander verwisselden, moest het zoo worden.

De ontwikkeling der onderwijzers, het verzuim van degelijke voorbereiding; de scheiding van kerkeraad en Zondagsschool die maar al te vaak voorkomt, het noodwendig reactionaire karakter dat de school aanneemt waar zulke scheiding tot botsing aanleiding geeft, al deze en dergelijke dingen maken het voordeel van dezen arbeid voor het heil der plaatselijke gemeente dikwerf zeer twijfelachtig.

Ware de band tusschen Kerk en Confessie en School in de gemeente nauwer dan hij is, ik behoefde deze regelen niet te schrijven.

De Zondagsschool blijft ongetwijfeld voortleven; en de Kerk van Christus mag haar als een teeken des tijds, als een door God gezegend middel van zijne genade, niet miskennen. Voor al het kwade dat zij werkt, is de Kerk zelve verantwoordelijk.

Gereformeerde Christenen leven niet alleen in het verledene; repristinatie is hunne leus niet, zij gaan mede met hun tijd en schikken zich naar den weg der Voorzienigheid.

Miskenning der Zondagsschool is dus onze sterkte niet. Verre van daar!

Maar als Gereformeerde Christenen dienen wij toe te zien dat onze Zondagsschool is, wat zij wezen moet.

De Catechisatie en de Zondagsschool blijve gescheiden! Dáár leeren onze kinderen waarom zij Gereformeerde genoemd worden, hier, hoe een Gereformeerde zijn Bijbel leest.

De Kerk trekke zich de Zondagsschool aan!

Zij oefene het nauwste toezicht op de geschiktheid en ontwikkeling der onderwijzers!

Zij were de wolven uit de schaapskooi van Christus! Dan kan de Zondagsschool van onberekenbaar nut zijn voor de gemeente des Heeren.

Nog één punt blijft mij over.

Het is om de aandacht te bepalen bij wat de Zondagsschool, als instrument in Gods hand, deed voor de betere kennis der Heilige Schrift. Dit toch staat zeker vast, beide in Amerika en aan gindsche zijde der wateren, dat degelijke kennis des Bijbels een betrekkelijk zeldzame zaak is onder Christenen.

Ik zeg dit met nadruk.

De meeste Christenen lezen meer over den Bijbel, dan in den Bijbel.

Uitgebreide kennis der leerstellige waarheid hield en houdt niet altoos gelijken tred met diep inzicht in Gods Woord. En hier juist is het, waar de Zondagsschool hare rijpste vruchten afwierp.

Het is naar waarheid gesproken wanneer Dr. TRUMBULL zegt:

„Menige jonge leek, in een van onze wel ingerichte Ameri-„kaansche Zondagsscholen, opgeleid onder den invloed van „het systeem van „Internationale lessen," is tegen-„woordig meer vertrouwd met den Bijbel als Bijbel, dan de „gewone jonge predikant van p. m. 30 jaren geleden. Een „der uitnemendste Amerikaansche leeraren, zelf nog slechts „van middelbare jaren, zeide onlangs tot mij, toen hij van „een jongeling sprak nog geen 18 jaren oud, die voorname-„lijk onder dit systeem zijn Bijbelkennis had opgedaan, en „die nu gereed stond zijn hoogere studiën te aanvaarden: „Hij weet meer van den Bijbel, terwijl hij naar de „College" „gaat, dan ik er van wist toen ik het Theologisch Seminarie „verliet; want hij genoot voorrechten, in de studie der Schrift, „zooals wij niet kenden in de Zondagsschool, in de College, „of het Seminarie in mijne dagen." [52])

Zooals uit deze aanhaling blijkt, was ook hier de ontwikkeling der Zondagsschool eene langzame en gestadig voortschrijdende.

De meest bevredigende resultaten werden niet op eenmaal bereikt.

De ware indeeling der leerlingen, in voorbereidende, hoogere en normale klassen, kwam eerst na jaren van ervaring tot stand. Niet elk leeraar legde zich toe op de zeldzame kunst om zijne Zondagsschoolonderwijzers goed voor te bereiden voor hun taak.

Toch bleef er steeds veel te wenschen over.

Er was eenheid van doel, maar geen eenheid van plan of streven.

Vier verschillende plannen van Bijbelstudie hadden elk hun vóór en tegen, en werden gevolgd door de honderden en duizenden van scholen, in allerlei Kerken, over de lengte en breedte der aarde. Een van deze vier zou voor het Internationale systeem moeten dienen.

I. Een systeem van Bijbelsche dogmata of leerstellingen, zooals de Algemeene Christelijke Kerk die belijdt volgens het „Apostolicum," als basis van het Bijbelonderzoek.

De groote moeilijkheid hiervan is, dat de Schrift en niet de Confessie het uitgangspunt is van alle Christelijk kennen en belijden.

En de groep van Gereformeerde Kerken kon in deze indeeling volstrekt niet rusten, omdat velen harer dierbaarste waarheden nooit naar de Schrift in de Zondagsschool zouden kunnen ontwikkeld worden.

II. Een systeem van Ethiek naar den Bijbel, of liever de omschrijving van des menschen verplichting jegens God en mensch, zooals de Schrift ons die leert.

Maar hier stond men voor de vraag: wat leert ons de Schrift in dit opzicht? En de samenstelling van zulk een systeem van Schriftonderzoek bleek een ondoenlijke taak.

III. Het leven van Jezus, in profetie en historie, in overeenkomst met het Kerkelijk Godsdienstig jaar. De duidelijke

ritualistische strekking die zich hierin verried, deed dit plan van meet af aan in duigen vallen.

IV. En eindelijk de geheele Schrift, met de volheid harer leer van God en mensch, van geschiedenis en profetie, en het leven van den Godmensch als de oplossing en vervulling van alle dingen, werd beschouwd als het rechte voorwerp van onderzoek en studie in de Zondagsschool.

Dit laatste was het ware en eenig doeltreffende plan voor Internationaal werk.

Maar hoe het te bereiken?

In betrekkelijk korten tijd moest zulk een overzicht worden gegeven, opdat de snel opwassende Zondagsscholier een afgerond begrip van de volheid der Heilige Schrift zou kunnen wegdragen, om daarmede het leven in-te gaan.

Groote omzichtigheid en rijke Schriftkennis waren hier noodig.

Poging na poging mislukte, of had slechts een gedeeltelijk succes, totdat eindelijk het aangestelde Comité de ware oplossing scheen aan de hand te geven. En toen na jaren wachtens, eindelijk ongedacht in 1872 het machtige leger der Zondagsschool zich plaatste onder één banier, en wel niet op eens, maar met bestendig doorwerkende resultaten, de „Internationale lessen," door afdeeling na afdeeling, door Kerk na Kerk, door land na land aanvaard wierden, toen werd de Bijbelstudie der Zondagsschool eene van beteekenis vollen invloed op den gang der dingen, in de zorgelijke dagen die wij beleven.

Mannen van internationale beroemdheid op het gebied der Bijbelsche wetenschap, Theologen en Schriftverklaarders van naam, leenden zich tot de taak.

Een nieuwe en machtige stoot werd gegeven aan geloovig Bijbelonderzoek.

Een geheel nieuwe en zeer belangrijke Bijbelliteratuur werd geboren.

De massa's werden in kennis gesteld met de beste, betrouwbare resultaten der verwante wetenschappen.

Geschiedenis en oudheidkunde, taalstudie en volkenstudie, en wat niet al leverden hun tribuut, in zooverre die wetenschappen ten bate konden komen aan het recht verstand der Heilige Schriften. En ofschoon hier en daar soms dingen gezegd en gedrukt wierden, die zich schenen aan te sluiten aan de historisch-critische Schriftbeschouwing, zoo kan toch gerust gezegd worden dat de algemeene resultaten van al dit werk hoogst vruchtbaar waren voor de betere kennis en diepere waardeering der Schrift, als openbaring Gods, en zeker in vele opzichten een machtig tegengif vormden tegen de bedwelmende invloeden van den tijdgeest.

Die de leidende verklaringen der lessen, door degelijk wetenschappelijke mannen geschreven, vooral in het erkende orgaan der „Internationale lessen: The Sabbathschool Times" aandachtig bestudeert, moet wel getroffen worden door den nuchteren, bezadigden toon, door het ware conservatisme dat zich hier doorgaans openbaart.

Ik wil niet te optimistisch zijn en gul weg erkennen dat er soms artikelen gedrukt werden, die „naer de mutsaerd riekten" maar de exegese der les is steeds in handen van mannen, die aan de Schrift, als Godsopenbaring vasthouden, en haar aanvaarden als het onfeilbaar Woord des Heeren. En dus, ik herhaal het, is de Zondagsschool een dam geworden in de strooming van dezen tijd, die al meer de fundamenten der openbaring tracht los te woelen.

Het Confessioneele leven der gemeente komt zij wel niet ten goede, maar de schuld daarvan ligt bij de Kerk, die haar geloof scheidde van hare belijdenisschriften. Het Calvinisme kan in die school, indien zij recht gewaardeerd en gebruikt wordt, een machtigen steun vinden.

En de Gereformeerde Kerk, die zelve geen Zondagsscholen

bezit maar toelaat dat hare kinderen hier en daar onder den invloed komen van buiten haar kring staande scholen en onderwijzers, miskent en verwaarloost de roeping welke zij tegenover hare kinderen bezit.

De Zondagsschool legde voorts op het artikel der „Algemeene Christelijke Kerk," menigmaal een valschen eenzijdigen nadruk en steunde alzoo het gevaarlijke streven naar Unie dat onze dagen kenmerkt.

Maar voor al deze schaduwzijden behoort het misbruik verantwoordelijk gesteld te worden. De Zondagsschool zelve recht bezien, wortelt in de geschiedenis der Kerk van alle tijden en neemt eene plaats in welke de Catechese nooit ten volle innemen kan.

Ofschoon wij dus de schaduwen erkennen, die ook aan dit werk der Zondagsschool zijn op te merken, toch rust ons oog liefst op de lichtpunten waardoor het zich in zoo menig opzicht onderscheidt.

Dankbaar aanvaarden wij de gave Gods ons daarin geschonken, en wij bidden het Hoofd der Kerk dat Hij bij voortduring dit middel zegene tot opbouw Zijner gemeente en tot beschaming Zijner vijanden.

AANTEEKENINGEN.

1) Die van deze legenden begeert kennis te nemen wordt verwezen naar: Delitzsch-Weber, Syst. der Altsynag. Paläst. Theol. p. 34 Jarg. Jon. over Gen. 22 : 19.
Berechith Rabba Cap. 43. 63. 84. 95 etc.

2) Ex. XII : 26, XIII : 8, 14 v. Deut. IV : 10, VI : 7, 20 vv. XI : 19. Spr. VI : 20. Susanna 3.

3) Keil. Bijb. Arebaeologie. p. 658.

4) De latere Talmudisten spreken van zulke patriarchale scholen, van een „lyceum van Sem" zelfs Wachner. Antiq Sacr. II. 794. Vitringa noemt de zonen der profeten „philosophen, mannen die de wetenschap der goddelijke dingen naarstig beoefenden, onder de leiding van één alleszins wel geoefend leeraar."

5) Nehemia VIII : 2—8.

6) Ezra VII : 25.

7) 't Is eigenaardig dat deze „Sopherim," mannen van naam en ontegenzeggelijk gezag in de Joodsche Kerk, altoos in paren verschenen.
Vijf van zulke dubbele sterren schijnen tot op de vernietiging van het Joodsche nationale leven.
I. Jose Ben Jaëzer en Jose Ben Jochanan, in de dagen der Syrische verdrukking, die uitmuntten in de exegese der Wetsbepalingen omtrent rein en onrein.
II. Jozua Ben Perachja en Nithaï van Arbela, onder Johannes Hyrkanus, wier taak het was het gezag der traditie nevens de geschrevene Wet te handhaven.
III. Simon van Shetach en Judai Ben Zabbaï, onder het bestuur van Alexandra en hare zonen; Hyrkanus en Aristobulus. Hun taak blijkt genoegzaam uit den bijnaam gegeven aan den eerste, „de ziel der nieuwe Farizeeuwsche wetgeving."
IV. Schemajah en Abtalion (Sameas en Pollion) van heidensche afkomst. Met ijver volgden beiden in het voetspoor, door hunne voorgangers aangewezen.

V. Hillel eerst geassocieerd met Menahem, later met Schammai, onder Herodes den Groote.
Deze beide laatsten liepen uiteen, zoowel in de toepassing van ondergeschikte punten der Wet, als ook in de conceptie harer grondgedachte. Hillel vond de hartader der Wet, haar waar leven, in de ethische opvatting van den inhoud der 2e tafel. „Doet anderen, wat gij uzelven toewenscht en gij vervult de wet." Schammai daarentegen huldigde de strengere opvatting van de onderhouding der kleinste geboden.
Het was de oude strijd tusschen geest en letter.
Uit de school van Hillel kwam Gamaliël en zijn leerling Saul van Tarsen.

8) Hamburger's Real Encyclopaedie I. 340.
Herzog Real Enc. IX. 389.
Buxtorf. Syn. Jud. 140.

9) Edersheim, „Life and Times." I. 233.
Alsmede Farrar's „Life and Work of St. Paul" Ch. III.

10) Enc. Brittannica XXII: 812.
Edersheim. a. b.

11) Dit is de gewone indeeling, zooals ons die in bijna elke toegankelijke bron wordt gegeven.
Ik kan echter niet nalaten hier enkele regels af te schrijven uit het bovengenoemde beroemde werk van Canon Farrar, „Life and Work of St. Paul." Hij zegt van Paulus: „Op vijfjarigen leeftijd begon hij „zeker met zijne ouders tehuis de Schrift te leeren, nog vroeger had „hij zeker reeds de Shema en de Hallel-psalmen geleerd. Met zijn „zesde jaar ging hij naar zijn „wijngaard", zooals de latere Rabbijnen „hunne scholen noemden. Toen hij tien jaar oud was begon hij die „vroegere en meer eenvoudige ontwikkelingen der orale Wet te be„studeeren, die later in de „Mishna" verzameld werden. Op dertien „jarigen leeftijd werd hij, door een soort Confirmatie, „een zoon des „gebods." Op zijn vijftiende werd hij zeker geleerd in die meer „minute en hersenplagende halachôth," gelijk aan datgene wat later „de boeken der „Gemara" vulde."

12) Yad Hachazaga I. 2.

13) Luk. IV: 16, 17.

14) Hand. XIII: 15.

15) Jerus. Kethuboth XIII: 1.
Jerus. Megilta III: 1.
Jerus, de zoon van Gamaliël, zou het eerst in de steden jongens. scholen voor wekelijksch onderwijs opgericht hebben. Jos. Antiq. XV: 10, 5.

16) Luk. II : 46, 47.

17) „Life and Times" I. 233.

18) Taylor's Sayings of the Jewist Fathers p. 100.

19) Hippolitus n. z. II. 105.

20) History of the Chr. Church. II. 19 v.

21) Broadus'-History of Preaching p. 46.

22) Const. Apost. VIII : 31.

23) Bingham's Antiq. X : I, 6, 7.

24) Ibid. XIII. IV. 9.

25) In zijne voorrede voor den kleinen Catechismus, legt Luther nadruk op het verschil tusschen de woorden en den dieperen zin van de te leeren lessen. Von Raumer, Gesch. d. Paed. I. 169. Köstlin Leb. Luth. 369.
Ik neem de vrijheid hier enkele zinnen aan te halen uit een stuk, dezer dagen geschreven door den beroemden Prof. John Stuart Blaikie van Edinburgh. Hij zegt in „The Independent" Nov. 26 1891. „Boeken zijn zeker een groot hulpmiddel in het vergaderen van allerlei soort van kennis; maar zij zijn slechts bruikbaar in een secundairen zin. Bruikbaar zooals de steenen in de groeve dat zijn voor den architect, of hout voor den kabinetmaker. Als plaatsvervangers voor eene levende, formeerende macht zijn zij in alle gevallen nul."
Hij betoogt dan in het breede hoe de valsche leermethode, die met het boek begint en met het boek eindigt, niet slechts het geheugen en de verbeelding schaadt, maar ook de geheele karaktervorming verwringt en vaak helaas eindigt in een intellectueel bankroet.

26) Barnard. Pestalozzi ect. 25.

27) Church History, Kurtz. II. 308.

28) The Church and the French Resolution. 15.

29) Phillimore History of the Law of Evidence. 546.

30) Bishop Ryle, The Christian leaders of the last Century. 13.

31) Dr. Dorchester, The problem of religious progress. 173.

32) Groen van Prinsterer, Handboek der geschiedenis van het Vaderland. II. p. . 575. 649.

33) Yale Lectures on the S. School. 104.

34) In zijne „Yale Lectures" p. 111, geeft Dr. Trumbull de volgende noot: „Het is reeds aangetoond dat een soort van Zondagsschool was opgericht geworden door de Generale Assembly der Kerk van Schotland in 1560, en dat reeds in 1603 een dergelijk systeem in werking was in de Kerk van Engeland. Maar eigenaardig interessant is de

geschiedenis van sporadische gevallen van Zondagsschoolwerk in velden, waar dit werk niet systematisch en algemeen werd opgevat, na zijn post-reformatorisch kwijnen en voor de herleving er van door Robert Raikes. Daarom is het dat de volgende gevallen van zulk werk juist hier geschiktelijk kunnen vermeld worden; ofschoon het geenszins waarschijnlijk is dat zij alleen staan in de geschiedenis van zulk pogen, in de periode en in de landen, waarin zij voorkomen.
Men weet, of meent te weten, dat Zondagsscholen te Bath, Engeland, werden gehouden door Ds. Joseph Alleine in 1665—68; in Roxbury, Massachusets in 1674, in Norwich, Connecticut in 1676; in Berks en Montgomery Counties, Pensylvania, (door de Schwenkfelders) in 1693; in Ephrata, Pensylvania, door Lüdwig Höcker in 1740; in Philadelphia, door Mrs. Greening in 1744 (allen in Amerika). In Norham, Schotland, door Ds. Morrison in 1757; in Breckin, Schotland, door Ds. Blair in 1760; in Catterich, Eng. door Ds. Theophilus Lindslay in 1763; in Columbia, Connecticut, door Ds. Wheelock in 1763; in Bedale, Eng., door Miss Harrison in 1765; in High Wycombe, Eng., door Miss Ball in 1769; in Antrim Comity, Ierland, door William Galt in 1770; in Bright, Ierland, door Dr. Kennedy in 1774; in Little-Lever Eng., door J. Heys in 1775; in Mansfeld, Eng. door Ds. Simpson in 1778; ook in Asbury Eng. en in Dursley, Eng., omstreeks denzelfden tijd."

35) Hij schreef aan zijn broeder Charles: „Ik ben blijde dat gij Zondagsscholen opgericht hebt. Het is een der machtigste inrichtingen, die Europa voor eeuwen gezien heeft, en zal meer en meer toenemen indien slechts de inspecteurs en onderwijzers hun plicht doen."
Tyerman's „Life of Wesley" III. 522.
En terecht, want toen de Zondagsschool ontstond, telde het Methodisme in de geheele wereld slechts p. m. 50,000 aanhangers. Vier jaren later constateerden zij reeds hun groei als boven alle verwachting groot, en was hun getal reeds meer dan verdubbeld, terwijl zij mede door de Zondagsschool tot millioenen geworden zijn.

36) „The Sunday school chronicle" July 1. 1880.

37) Dr. Trumbull meldt in zijne „Yale Lectures" p. 127 het geval van een jong meisje, die als een eenling uit de geheele familie te Norwich Conn. tot den Heere bekeerd werd. Zij hoorde van het Zondagsschoolwerk van Mrs. Bethune, te New-York, en verzamelde eenige kinderen rondom zich, in de galerij der kerk, waarvan zij lid geworden was. De kerkelijke autoriteiten beschouwden zulks als heiligschennis en wierpen haar uit. Zij ging toen met de kinderen naar een naburig schoolhuis. Maar haar leeraar, gerugsteund door de publieke opinie,

verdreef haar ook vandaar. Toen vergaderde zij haar klas op de trappen voor de kerkdeur. Haar moed en volharding wonnen bij den dag. Zij werd straks weêr toegelaten op de galerij, en weldra had die gemeente een bloeiende Zondagsschool.

38) Het is misschien beter Dr. Bowen hier letterlijk aan te halen. Hij zegt: „Wonder buigzaam, door geen lange geschiedenis van precedenten, van gebruiken en gewoonten gebonden, is de school eene betrekkelijk goedkoope inrichting en daarom bruikbaar in plaatsen, die te arm zijn of te klein, om door een gesalarieerd prediker of zendeling bediend te worden. De kleine groepen of zelfs de individuën van Christenen gebruikende, versterkende en vermeerderende waar die ook gevonden worden, is het der school veelal gelukt om te ontkomen aan den trotsch en aan het vooroordeel dat steeds door kerkelijke organisaties verwekt wordt. Door in de handen van elk volk of van elke groep menschen de middelen te stellen van zelf-evangelisatie, heeft het een directe strekking om het Christendom in te enten op het nationale leven, het bewarende voor het oordeel van een exotische, een vreemde instelling te zijn, die met eene buitenlandsche politiek, kuiperij of onderdrukking verbonden zou kunnen zijn."

39) Bylaws of the Foreign Sunday-School Association.

40) Agnes Frédoux, Independent. Dec. 3 1891. (19).

41) Rev. J. L. Atkinson. Ibid.

42) Dr. James L. Phillips. Sec. „Ind. Sab. school Union." Ibid.

43) Rev. A. B. Case. Ibid.

44) Gebazeerd op het rapport in de „Schaff Herzog Encyclopaedie" p. 2267.

45) Ibid.

46) Ibid. Ook Rev. Prochet Independent. 3 Dec. '91

47) Ibid.

48) Ibid.

49) Trumbull's „Yale Lectures on the Sabbathschool" p. p. 119. 120.

50) Lecky. Hist. of Eng. VI: 275.

51) „Apostolic Fathers." Const. Ap. XI. p. 436.

52) „Yale Lectures on the Sabbathschoo.l" p. 140.

Door elk Amerikaansch leeraar wordt zeker dit woord toegestemd. Ieder onder ons kent in zijne gemeente mannen en jonge menschen, waarvan hetzelfde zou kunnen gezegd worden. En een ieder onzer kent de groote moeilijkheden, verbonden aan de leiding der „Teachers meeting," wanneer wij zulke onderwijzers hebben, waarvan gezegd kan worden, dat zij ons in onze beste en diepste Bijbelstudiën, op den voet volgen.

LEIDEN · BOEKDRUKKERIJ VAN D. DONNER